

Γ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ (απασχόληση οικονομικά)

Γενικά

Τα τελευταία χρόνια έχει γίνει αντικείμενο μελέτης η σχέση των Τσιγγάνων με διάφορες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές δραστηριότητες στην ελληνική κοινωνία, όπως εκφράζεται, κυρίως, μέσα από συγκυριακές συμπεριφορές του συνόλου ή και μερίδας της κοινωνικής αυτής ομάδας στη χώρα.

Στόχος της μελέτης αυτής είναι να διερευνηθούν οι παράγοντες που προσδιορίζουν την οικονομική δραστηριότητα των Τσιγγάνων, τις σχέσεις και τη συμπεριφορά τους έναντι της αγοράς εργασίας.

Η έρευνα διενεργήθηκε μεσούσης της οικονομικής κρίσης στη χώρα, όπου το ποσοστό ανεργίας είναι πάνω από 27% στο σύνολο του πληθυσμού και με αυξητικές τάσεις, έχει δε επηρεάσει, όπως είναι φυσικό, ομάδες του πληθυσμού όπως οι Τσιγγάνοι, οι οποίες ήδη και πριν την κρίση αντιμετώπιζαν πρόβλημα απασχόλησης αλλά και ένταξης στο τμήμα της αγοράς εργασίας όπου ανέπτυσαν οικονομική δραστηριότητα.

Η αγορά εργασίας σε κάθε χώρα έχει συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας οι οποίοι έχουν διαμορφωθεί μέσα από την ιστορική, κοινωνική και οικονομική εξέλιξη της χώρας αλλά και τη δομή, συγκεκριμένα, της ελληνικής οικονομίας διαχρονικά.

Τα τελευταία 30 χρόνια η ελληνική οικονομία στηρίζεται στην ανάπτυξη του τριτογενή τομέα –τομέας υπηρεσιών– όπου βασικό στοιχείο ένταξης σ' αυτόν αποτελεί η γνώση και το κατά πόσο μπορεί το άτομο να την κεφαλαιοποιήσει.

Η αναγνώριση της αξίας της γνώσης αλλά και η πιστοποιημένη αναγνώριση ικανοτήτων και δεξιοτήτων αποτελούν βασικές και ταυτόχρονα ουσιαστικές συνθήκες για την είσοδο στην αγορά εργασίας.

Οι κοινωνικές ομάδες οι οποίες δεν διαθέτουν την απαιτούμενη γνώση ή δεν μπορούν να πιστοποιήσουν επαγγελματικές δεξιότητες βρίσκονται στο περιθώριο της αγοράς εργασίας ή η αγορά εργασίας τους απορρίπτει ή δεν τους προσφέρει τις ευκαιρίες παρά μόνο για ευκαιριακή ή πρόσκαιρη εποχιακή απασχόληση.

Ένα άλλο βασικό στοιχείο για την ένταξη στην αγορά εργασίας είναι η εξασφάλιση πρόσβασης στην πληροφόρηση για την λειτουργία της αγοράς εργασίας αλλά και στην ενημέρωση για τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται σ' αυτήν. Η ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας προσφέρει τις δυνατότητες άμεσης, εκτεταμένης, έγκυρης πληροφόρησης για τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται στην κοινωνία για απασχόληση καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα τομέων οικονομικής δραστηριότητας. Η πρόσβαση σ' αυτήν την πληροφόρηση διευκολύνει την είσοδο στην αγορά εργασίας αλλά και την παραμονή σ' αυτή σε μόνιμη βάση, αρκεί κάποιος να έχει τη δυνατότητα να επωφεληθεί από τις προσφερόμενες υπηρεσίες πληροφόρησης.

Η ελληνική οικονομία την τελευταία τετραετία περνά από μια βαθειά κρίση η οποία έρχεται ως αποτέλεσμα μιας διαχρονικής απουσίας στρατηγικής ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, εξορθολογισμού τόσο της οικονομικής δραστηριότητας όσο και των δομών της ελληνικής οικονομίας αλλά και ως αδυναμία αξιολόγησης και αντιμετώπισης των συνεπειών της παγκοσμιοποίησης. Βασική συνέπεια αυτών είναι η οικονομική ύφεση, η αποβιομηχάνιση της χώρας, η υπερβολική αύξηση της ανεργίας και η διόγκωση του δημόσιου και ιδιωτικού χρέους της χώρας.

Ένας άλλος παράγοντας που έχει άμεση επίδραση στη λειτουργία της αγοράς εργασίας είναι η αθρόα είσοδος στη χώρα οικονομικών, κυρίως, μεταναστών μετά το 1989 η οποία επηρέασε τις οικονομικές και εργασιακές σχέσεις, καθώς η εκμετάλλευση των μεταναστών με το φτηνό εργατικό κόστος, ορισμένες φορές απλήρωτο και κατά κανόνα ανασφάλιστο, δημιούργησε νέες συνθήκες στην αγορά εργασίας και είχε πολλαπλές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες στην δραστηριότητα της χώρας. Βέβαια οι συνέπειες του χαμηλού εργατικού κόστους δεν φάνηκαν στην αγορά αφού οι τιμές δεν μειώθηκαν.

Η μαζική είσοδος, κατά κανόνα παράνομων, μεταναστών στη χώρα είχε επαγωγικές επιπτώσεις στη διάρθρωση αλλά και λειτουργία της αγοράς εργασίας οι οποίες οφείλονται τόσο στην δομή του νέου εργατικού δυναμικού, στην ειδίκευση, στο μορφωτικό επίπεδο όσο και στις δεξιότητες, επαγγελματικές ικανότητες,

καθώς και στο γεγονός ότι η ανάγκη αυτών των ανθρώπων να εργαστούν οπουδήποτε και κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες για να επιβιώσουν πολλές φορές τους οδηγούσε στο να αποδέχονται όρους απασχόλησης εκτός θεσμικού πλαισίου.

Σε ότι μας αφορά αυτή η κατηγορία του εργατικού δυναμικού, σε σημαντικό ποσοστό ανειδίκευτο, είχε αρνητικές συνέπειες στις ομάδες του πληθυσμού που, λόγω αντίστοιχων προσόντων ή και κατώτερων (όπως των τσιγγάνων) με αυτών των μεταναστών, καλούνταν να τους ανταγωνιστούν (συχνά με αθέμιτους τρόπους) με αποτέλεσμα να περιθωριοποιούνται ακόμα περισσότερο και πολλές φορές να τίθενται εκτός αγοράς εργασίας κυρίως όταν διεκδικούσαν τα δικαιώματά τους.

Ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την επαγγελματική εξέλιξη των ατόμων είναι η εκπαίδευση. Ο ρόλος της εκπαίδευσης στη δημιουργία του ανθρώπινου κεφαλαίου¹ είναι αδιαμφισβήτητος διαχρονικά και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την επαγγελματική καριέρα των ατόμων. Από την άλλη πλευρά η εργασία είναι φυσικός νόμος, βασική αρχή της ανθρώπινης ζωής, δικαίωμα και υποχρέωση του κάθε ατόμου. Αποτελεί τίμημα που καταβάλλει το άτομο, για να έχει το δικαίωμα να είναι μέλος της κοινωνίας είναι κοινωνικό καθήκον αλλά και ηθικό χρέος.

Με βάση την παραπάνω παραδοχή για τους παράγοντες που προσδιορίζουν την αγορά εργασίας και τις προϋποθέσεις ένταξης σ' αυτή, κυρίως αυτές που προσδιορίζονται από το εκπαιδευτικό επίπεδο, δεν φαίνεται να ευνοείται η κοινωνική ομάδα των τσιγγάνων ως προς την ένταξή της στην αγορά εργασίας. Μελέτες² που έχουν γίνει μέχρι σήμερα για τους τσιγγάνους στη χώρα δείχνουν ότι η εκπαίδευση των τσιγγάνων αποτελούσε έναν από τους βασικούς παράγοντες που εμποδίζουν την είσοδο των τσιγγάνων στην αγορά εργασίας αλλά και την παραμονή τους σ' αυτή.

Από την ανάλυση των στοιχείων του εργατικού δυναμικού της χώρας³, πριν από την κορύφωση της κρίσης στη χώρα, διαπιστώνουμε ότι το χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης έχει μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας και δυσκολίας εισόδου στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα μ' αυτά τα στοιχεία έρευνας του εργατικού δυναμικού

¹ Becker, Human capital,

² Παπακωνσταντίνου, Γ., Βασιλειάδου Μ., Παυλή-Κορρέ, Μ., (2000) Κοινωνικοοικονομική ζωή των Τσιγγάνων, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

³ Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 2010, 2011.

της χώρας το 2011, το 38,47% του εργατικού δυναμικού της χώρας, περισσότερο από το 1/3 του συνολικού εργατικού δυναμικού της χώρας, έχει υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης⁴ και το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται στο 16,5%, αντίστοιχα το 33,6% έχει μεσαίο επίπεδο εκπαίδευσης και το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται στο 19,5% ενώ το 27,9% έχει χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και ποσοστό ανεργίας 17.2%⁵.

Αξιοσημείωτο στοιχείο είναι ότι όταν αρχίζει η κρίση, η κατηγορία που θίγεται πρώτη είναι του χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου όπου μεταξύ των ετών 2010-11 το εργατικό δυναμικό αυτής της κατηγορίας μειώνεται κατά 8,0% και η ανεργία αυξάνεται κατά 13,7% ενώ αντίστοιχα για την υψηλή κατηγορία εκπαίδευσης το εργατικό δυναμικό, την ίδια περίοδο, αυξάνεται 2% και η ανεργία αυξάνεται επίσης αυξάνεται κατά 3,3%.

Με βάση τις οικονομικές εξελίξεις των δυο τελευταίων ετών, δηλαδή από το 2011 μέχρι και το 2013, οι συνθήκες απασχόλησης στην ελληνική οικονομία έχουν επιδεινωθεί με αποτέλεσμα η χώρα να έχει το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και θεσμικές αλλαγές που συμβαίνουν στην αγορά εργασίας, χωρίς να έχουν εξασφαλιστεί οι βασικές προϋποθέσεις εφαρμογής τους, έχουν προκαλέσει την πλήρη απορύθμιση της. Από τα σημαντικότερα προβλήματα, όπως προκύπτουν από τον έλεγχο της αγοράς εργασίας, είναι η αδήλωτη εργασία, η αύξηση της μερικής απασχόλησης, που στην πραγματικότητα υπερβαίνει το οκτώωρο με αποτέλεσμα απλήρωτη εργασία και ανασφάλιστη, την έκταση της οποίας δύσκολα θα μπορούσε να υπολογίσει κάποιος.

Έτσι, λοιπόν, λαμβάνοντας υπόψη τις γενικές συνθήκες της αγοράς εργασίας θεωρούμε ότι η συγκεκριμένη συγκυρία έχει επιπλέον αρνητικές συνέπειες στην απασχόληση των τσιγγάνων οι οποίοι ούτε το μορφωτικό επίπεδο έχουν με βάση το οποίο μπορούν να διεκδικήσουν την είσοδο στην αγορά εργασίας που απαιτεί όλο και περισσότερες δεξιότητες από τους απασχολούμενους, ούτε η αυτοαπασχόληση την οποία προτιμούν οι τσιγγάνοι, ευνοεί την διατήρηση των θέσεων εργασίας.

⁴ Υψηλό επίπεδο: Μεταπτυχιακός τίτλος, Ανώτατες Σχολές, Ανώτερες τεχνικές –επαγγελματικές σχολές

Μεσαίο Επίπεδο: Μέση εκπαίδευση (Λύκειο)

Χαμηλό επίπεδο: Μέχρι γ' τάξη Γυμνασίου ή καθόλου εκπαίδευση.

⁵ Κετσετζοπούλου Μ., *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2012, όψεις της κρίσης*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2012

Μια σύντομη ιστορική επισκόπηση της απασχόλησης των τσιγγάνων καταγράφει ότι, μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, η βασική απασχόληση των τσιγγάνων αφορούσε επαγγέλματα τα οποία στηρίζονταν στη μετακίνηση και στην άμεση προσέγγιση των πελατών στη βάση των χαρακτηριζόμενων γυρολογικών⁶ επαγγελμάτων συνδεδεμένων άμεσα με το εμπόριο και ως δεύτερη απασχόληση η εποχιακή εργασία για την καλλιέργεια ή τη συγκομιδή αγροτικών προϊόντων πάλι μετακινούμενοι, αφού δεν κατέχουν δική τους αγροτική γη, με δεδομένο ότι το ελληνικό κράτος ποτέ δεν τους ενέταξε στους δικαιούχους όταν έκανε διανομή γαιών.

Η σχετική δυσκολία μετακίνησης των κατοίκων από τις αγροτικές περιοχές, που την εποχή εκείνη έσφυζαν από ζωντάνια πριν την γεωργική έξοδο της δεκαετίας του '70 προς τα αστικά κέντρα για την κάλυψη βασικών αναγκών τους, μέχρι την δεκαετία του '60, δημιούργουσε τις προϋποθέσεις ανάπτυξης εμπορικών δραστηριοτήτων στους μετακινούμενους τσιγγάνους οι οποίοι με την άμεση προσέγγιση αποκτούσαν και μόνιμη πελατεία αλλά κάλυπταν τις ανάγκες των κατοίκων με μεγάλη επάρκεια, αποφέροντας σε αυτούς αρκετά χρήματα αφού τα γυρολογικά επαγγέλματα της εποχής ήταν αρκετά προσοδοφόρα.

Το τελευταίο τέταρτο του εικοστού αιώνα, χαρακτηριζόμενο, αφενός, από τη μαζική γεωργική έξοδο και την ερήμωση της περιφέρειας, άρα και τη σημαντική μείωση των δυνητικών πελατών και, αφετέρου, την ανάπτυξη του ανταγωνισμού τόσο στη μαζική παραγωγή όσο και στην κατανάλωση, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη, όπως δείχνουν τα στοιχεία της ελληνικής οικονομίας, του οργανωμένου εμπορίου, την ανάπτυξη της επικοινωνίας και των μεταφορών, καθώς και την εκμηχάνιση της γεωργικής παραγωγής, παρατηρούμε, ως συνέπεια, τη σταδιακή περιθωριοποίηση των τσιγγάνικων οικογενειών και την παραπέρα εξαθλίωση τους αφού τα επαγγέλματά τους δεν είχαν ζήτηση στην οικονομική δραστηριότητα.

Στα βασικά χαρακτηριστικά του οργανωμένου εμπορίου περιλαμβάνονται, η μόνιμη εγκατάσταση, η κατοχή περιουσιακών στοιχείων, η πρόσβαση στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και κυρίως η γνώση, καθώς και η πρόσβαση στην πληροφορία, στοιχεία που σε καμία περίπτωση δεν χαρακτηρίζουν τον τσιγγάνικο πληθυσμό, παρά μόνο μια σχετική επικοινωνιακή ευχέρεια, στοιχείο που δεν αρκεί

⁶ καλαθοπλέκτες, καρακλάδες, γανωτίδες, εμπόριο λευκών ειδών, κá.

για την ένταξή τους στην σύγχρονη οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα αλλά αποκλείονται οδηγούμενοι στην εξαθλίωση.

Σ' αυτές τις συνθήκες μοναδική, όπως φαίνεται, διέξοδος γι' αυτούς, προκειμένου να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, είναι η διατήρηση ορισμένων παραδοσιακών επαγγελμάτων, η αυτοαπασχόληση μέσω κυρίως εμπορικών ευκαιριών (παρασιτικών εμπορικών ευκαιριών) και η εποχική εργασία στη συγκομιδή αγροτικών προϊόντων. Αυτή η οικονομική τους δραστηριότητα είχε και δευτερογενείς συνέπειες μεταξύ των οποίων είναι και η εγκατάστασή τους στις παρυφές των αστικών κέντρων, σε περιοχές όπου κατά κανόνα υπάρχει παντελής έλλειψη βασικών υποδομών.

Η προσέγγιση της Okely για την οικονομική δραστηριότητα των τσιγγάνων θεωρούμε ότι ταυτίζεται με την αντίστοιχη των ελλήνων τσιγγάνων. «Οι Τσιγγάνοι εξαρτώνται από ένα ευρύτερο οικονομικό περιβάλλον στο πλαίσιο του οποίου κινούνται προμηθεύοντας προϊόντα, παρέχοντας υπηρεσίες και ασκώντας εποχιακή εργασία. Σε αντίθεση με τους μετανάστες, που κινούνται από μία κοινότητα σε άλλη, όπου όμως εγκαθίστανται και ασκούν εξαρτημένη εργασία, οι Τσιγγάνοι λειτουργούν ευρύτερα και ανεξάρτητα.

Οι μεγαλύτερες εργασιακές ευκαιρίες των τσιγγάνων προκύπτουν απ' αυτήν την κινητικότητα τους και αφορούν απασχολήσεις που άλλοι είτε είναι λιγότερο ικανοί είτε περισσότερο απρόθυμοι να αναλάβουν. Οι εργασίες αυτές μπορεί να αφορούν και μετανάστες στις βιομηχανικές περιοχές, όμως αυτοί έχουν την τάση να απασχολούνται ως μισθωτοί ή να λειτουργούν μια μικρής κλίμακας επιχείρηση» (Okely 1983: The Traveller - Gypsies).

Η τσιγγάνικη οικογένεια είναι μία επιχείρηση η οποία στηρίζεται στην υποαπασχόληση, που όταν διαθέτει μέσο μεταφοράς είναι ταυτόχρονα και ευκίνητη, μετακινούμενη σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές όπου το φορτηγό αποτελεί και σπίτι ελαχιστοποιώντας το κόστος. Έχουν την ικανότητα της γρήγορης διάγνωσης των αναγκών της αγοράς, πολλές φορές περιστασιακών, σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους και περιοχές και ταυτόχρονα την έλλειψη της αντίστοιχης δραστηριότητας προσφέροντας εμπόρευμα με ανταγωνιστικούς όρους, αφού διαθέτουν ευέλικτο προσωπικό (οικογενειακό - συγγενικό περιβάλλον) και με

δεδομένο ότι η εργασία αποτελεί πολλές φορές περιπέτεια αλλά και διασκέδαση τους δίνεται η δυνατότητα να εργάζονται χωρίς ωράριο.

Τα στοιχεία της έρευνας για την οικονομική δραστηριότητα των τσιγγάνων.

Στο πλαίσιο της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στις οικογένειες των τσιγγάνων με την συνέντευξη των αρχηγών των οικογενειών εξασφαλίστηκε η συνολική απεικόνιση της πορείας απασχόλησης των τσιγγάνων διαχρονικά, αφού απάντησαν σε ερωτήσεις για την εργασία που έκαναν οι γονείς τους αλλά και αυτό το οποίο σκέφτονται για τα παιδιά τους.

Ακόμη, στο ερωτηματολόγιο περιλαμβάνεται μια ενότητα ερωτήσεων που προσπαθούν να συλλέξουν στοιχεία για το πολυδιάστατο ζήτημα της απασχόλησης των τσιγγάνων.

Συγκεκριμένα στο βασικό ερώτημα τι δουλειά κάνουν σήμερα οι τσιγγάνοι μέσα στη συγκεκριμένη οικονομική συγκυρία δήλωσαν:

Πίνακας 1: Τι δουλειά κάνετε

Δραστηριότητα	Συχνότητα	Ποσοστό %
Εμπόριο σιδερω, μαζεύω σίδερα, Σίδερα, Ανακύκλωση σιδερω	56	7,2
Έμπορος, Ιδιοκτήτης Καταστήματος, Πωλητής σε Λαϊκές, Παλιατζής	147	18,9
Γυρολόγος, πλανόδιος μικροπωλητής, καντίνα	154	19,8
Εργάτης, εργάτης γης	46	5,9
Οικιακά, νοικοκυρά	124	15,9
Άνεργος, χωρίς δουλειά, ζητιανιά	172	22,1
Παροχή υπηρεσιών- οικοδόμος, ελαιοχρωματιστής, οδηγός, καθαριότητα	48	6,2
Μουσικός	12	1,5
Υπάλληλος (Δημόσιος, Ιδιωτικός, Δημοτικός)	14	1,8
Ελεύθερος Επαγγελματίας	5	0,6
Σύνολο	778	100,0
Missing	22	
ΣΥΝΟΛΟ	800	

Σχεδόν ένας στους τέσσερις δεν έχει δουλειά, είναι άνεργος ή δεν μπορεί να προσδιορίσει το τι δουλειά κάνει. Αναγκαστικά προσφεύγει στη ζητιανιά για να εξασφαλίσει τα αναγκαία για να επιβιώσει.

Σύμφωνα με τις τρεις πρώτες κατηγορίες απασχόλησης στον παραπάνω πίνακα που αντιστοιχούν σε εμπορικές δραστηριότητες, φαίνεται ότι το εμπόριο συνεχίζει να αποτελεί την βασική δραστηριότητα των τσιγγάνων αφού το 45,9% αυτών εξασκεί κάποιο είδος εμπορίου. Η αυτοαπασχόληση φαίνεται να είναι κυρίαρχη στις προτιμήσεις των τσιγγάνων αλλά και αποτέλεσμα των συνθηκών πρόσβασης στην αγορά εργασίας και την εξασφάλιση μόνιμης εργασίας.

Όπως δείχνουν τα στοιχεία το 7,2% ασχολείται με την συλλογή και την εμπορία παλιοσίδηρων, παλαιών αντικειμένων ό,τι έχει ανταλλακτική αξία προσφέροντας μια υπηρεσία ουσιαστική στην προστασία του περιβάλλοντος χωρίς να έχουν περιβαλλοντική συνείδηση αφού στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων τους μολύνουν το περιβάλλον (κάψιμο καλωδίων για την προμήθεια του χαλκού).

Σε καλύτερη κατάσταση φαίνεται να βρίσκονται οι μόνιμα εγκατεστημένοι σε σπίτια που διαθέτουν καταστήματα ή μόνιμο πόστο σε λαϊκές αγορές ή είναι παλαιοπώλες σε ποσοστό 18,9%.

Η τρίτη κατηγορία των ασχολούμενων με το εμπόριο είναι οι γυρολόγοι και πλανόδιοι μικροπωλητές καθώς και αυτοί που έχουν καντίνα σε ποσοστό 19,8%, οι οποίοι θα μπορούσαμε ισχυριστούμε ότι αντιπροσωπεύουν την παραδοσιακή μορφή απασχόλησης των τσιγγάνων αφού αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της τσιγγάνικης ταυτότητας.

Από τα υπόλοιπα παραδοσιακά επαγγέλματα των τσιγγάνων οι απασχολούμενοι στη γη φαίνεται να χάνουν έδαφος αφού απασχολείται το 5,9% έναντι 10,53% που δήλωσε στην προηγούμενη έρευνα πριν από δεκαπέντε χρόνια. Αυτό ερμηνεύεται από την υποκατάσταση των τσιγγάνων που ασχολούνται με τη γη από τους οικονομικούς μετανάστες οι οποίοι αναζήτησαν την τύχη τους κυρίως σε αγροτικές περιοχές μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες εργασίες όπως παρουσιάστηκε παραπάνω.

Το άλλο παραδοσιακό επάγγελμα είναι αυτό του μουσικού όπου αντιπροσωπεύει το 1,5% των ερωτηθέντων. Η συμβολή τους στη διατήρηση της παράδοσης με την

συμμετοχή τους σε πανηγύρια ως μουσικών είναι ουσιαστική αλλά και επικερδής εξασφαλίζοντας στη διάρκεια του έτους εργασία.

Από τις υπόλοιπες κατηγορίες των απασχολούμενων τσιγγάνων, όπως φαίνονται στον παραπάνω πίνακα, ενδιαφέρον παρουσιάζει η επαγγελματική απασχόληση των τσιγγάνων είτε ως ελεύθερων επαγγελματιών είτε ως υπαλλήλων με εξαρτημένη δηλαδή σχέση εργασίας στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα.

Τέλος το 6,2% δηλώνει ότι ασχολείται στον τομέα των υπηρεσιών εργαζόμενος σε ευκαιριακές δουλειές οι οποίες δεν χρειάζονται κατά κανόνα κάποια εξειδίκευση.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ερώτηση για το "πώς διάλεξαν τη δουλειά" που κάνουν τώρα. Οι απαντήσεις δείχνουν ότι δεν υπάρχει μια ιδιαίτερη εργασιακή κουλτούρα ή δεν αναπτύσσεται κάποιος ιδιαίτερος προβληματισμός για το τι επάγγελμα θα ακολουθήσουν αλλά ο τρόπος επιλογής είναι σημαντικά πραγματιστικός μέσα από τις συνθήκες με τις οποίες βιώνουν την οικονομική και επαγγελματική κατάσταση στην οποία βρίσκονται.

Αρκετές απαντήσεις δείχνουν μια επαγγελματική καριέρα μονόδρομο ο οποίος επιβάλλεται από τον οικογενειακό περίγυρο αλλά και τον συγγενικό μέσα από ένα συγκεκριμένο πλαίσιο που διακρίνει την πολιτισμική τους ταυτότητα. Θα μπορούσε να διακρίνει κάποιος και ορισμένα στοιχεία συναισθηματικής δέσμευσης αλλά και επαγγελματικής ηθικής. Αναγνωρίζουν την επιτυχία κάποιων στο επάγγελμα και επειδή δεν απαιτεί ιδιαίτερες ικανότητες και κυρίως γνώσεις προσπαθούν να τους μιμηθούν.

Τα αποτελέσματα της έρευνας στο σημείο αυτό συμπίπτουν με τις διαπιστώσεις της Okely η οποία αναφέρει «η πλειονότητα των νέων Τσιγγάνων, ακόμα κι αν έχουν φοιτήσει για μερικά χρόνια στο σχολείο, αναλαμβάνουν δουλειές ίδιες ή αντίστοιχες μ' αυτές των γονέων τους. Δεν θεωρείται εύκολο να δελεάσει κανείς ένα Τσιγγάνο ώστε να εγκαταλείψει την αυτοαπασχόληση για μια μέτρια αμειβόμενη σταθερή θέση εργασίας. Αυτό συμβαίνει μόνον στις περιπτώσεις μόνιμης εγκατάστασής τους σε έναν τόπο.» (Okely 1983: The Traveller - Gypsies)

Συγκεκριμένα οι απαντήσεις που δόθηκαν σε αυτήν την ανοικτή ερώτηση είναι:

"Ήθελα να εξελιχθώ να βγάζω περισσότερα"

"Ήθελα σταθερή δουλειά και μόνιμο εισόδημα"

"Ήμουν τυχερός γιατί δεν δίνουν εύκολα δουλειά στουςτσιγγάνους"

"Ήμουν υποχρεωμένος από τις συνθήκες του οικογενειακού μου κύκλου αλλά και επιβολή για λόγους επιβίωσης, λόγω γάμου, και παιδιών"

"Λόγω ανάγκης"

"Ήταν συνέχεια της δουλειάς του πατέρα μου - ο πατέρας μου την έκανε - ήταν οικογενειακή δουλειά - ήταν παράδοση στην οικογένεια - την έκανα από μικρός με τον πατέρα μου - ήταν δουλειά του παππού και του πατέρα μου πρέπει να την συνεχίσω"

"Λόγω αγραμματοσύνης, μόνο αυτή τη δουλειά μπορούσα να κάνω"

"Μαθήτευσα σε μάστορα και τώρα έχω δική μου δουλειά"

"Μου άρεσε"

"Μου άρεσε και έχοντας τελειώσει το δημοτικό μόνο αυτό μπορούσα να παρακολουθήσω σε ιδιωτική σχολή"

"Κάνω ότι βρω, όταν δούλευα ήμουν εργάτης γης τώρα δουλεύουν οι ξένοι"

"Ήθελα να κάνω δουλειά μόνος να ξεφύγω από τη δουλειά του γυρολόγου, το γυρολογικό εμπόριο δεν έχει πια κέρδος"

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις που δόθηκαν στην επίσης ανοικτή ερώτηση, όπου ρωτήθηκαν να αιτιολογήσουν την επιλογή της δουλειάς που κάνουν τώρα. Από αυτούς που εργάζονται το 40% δεν απάντησε, δεν αιτιολόγησε την επιλογή της εργασίας που κάνει.

Κυρίαρχο στοιχείο στην επιλογή της εργασίας, όπου ένας στους τέσσερις απαντά, είναι η κάλυψη της ανάγκης επιβίωσης, χωρίς κριτήρια αφού μεγάλος αριθμός δηλώνει ότι του άρεσε χωρίς διευκρινήσεις. Ακόμη, ουσιαστικό λόγος είναι η οικογενειακή παράδοση, η έλλειψη μόρφωσης την οποία αναγνωρίζουν ως ουσιαστικό έλλειμμα στην εύρεση εργασίας. Το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών που κάνουν δεν στηρίζεται σε ουσιαστική τεκμηρίωση αφού το επάγγελμα που ασκούν προκύπτει μέσα από τον τρόπο ζωής τις συνήθειες και την ανάγκη

κάλυψης αναγκών επιβίωσης όπου, όντας στο οικονομικό περιθώριο, δεν έχουν την πολυτέλεια να επιλέγουν τις δουλειές και γι' αυτό το αιτιολογούν με την απάντηση "ότι προκύψει".

Όπως είναι φυσικό ελάχιστοι αναγνωρίζουν την αξία των γνώσεων στην επιλογή εργασίας καθώς επίσης και ελάχιστοι υποστηρίζουν ότι δεν βρίσκουν άλλη δουλειά επειδή είναι τσιγγάνοι. Προφανώς, η μη αναζήτηση άλλης εργασίας μέσω της οποίας θα δεχόντουσαν την απόρριψη οφείλεται στην εθιμοτυπία που ισχύει στην σχετική επιβολή συνέχισης της εργασίας των γονέων κάτι το οποίο γνωρίζουν, αισθάνονται ασφαλείς γιατί το κάνουν πολλοί τσιγγάνοι. αναγνωρίζουν την ταυτότητά τους στο χώρο τη εργασίας και αισθάνονται σχετικά σίγουροι παρά το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς αναγνωρίζουν ότι η εργασία τους πλέον δεν είναι προσοδοφόρα όπως "παλιά".

Συγκεκριμένα οι απαντήσεις που δόθηκαν στη σχετική ερώτηση και τεκμηριώνουν τις παραπάνω απόψεις, ομαδοποιημένες είναι:

"Από ανάγκη - αυτό ξέρω να κάνω - για να θρέψω, να ζήσω τα παιδιά μου - επειδή παντρεύτηκα - δεν είχα κάτι καλύτερο να κάνω - για βιοποριστικούς λόγους - για λόγους επιβίωσης - για να ζήσω - δεν μπορούσα να βρω δουλειά, να κάνω κάτι άλλο, μια τέχνη"

"Από υποχρέωση ήταν του πατέρα μου - είναι κληρονομιά του παππού μου - αυτή έμαθα από τον πατέρα μου - οικογενειοκρατία"

"Αυτή βρήκα και επειδή δεν έχω μόρφωση να κάνω κάτι άλλο - γιατί είμαι αγράμματος, δεν έχω γνώσεις - δεν τελείωσα σχολείο και έμαθα αυτή τη δουλειά που δεν χρειάζονται γνώσεις - είναι από τις δουλειές που δεν χρειάζεται να ξέρεις γράμματα - έλλειψη άλλων δεξιοτήτων"

"Για οικονομικούς λόγους - για να βγαίνουν λεφτά - για να βγάζω μεροκάματο και να συντηρώ την οικογένειά μου - την επέλεξα για να εγκατασταθώ σε ένα μέρος και να φροντίζω την οικογένειά μου"

"Γιατί αυτή τη δουλειά ξέρω - γιατί δεν με έπαιρναν στη δουλειά - γιατί δεν ξέρω να κάνω τίποτα άλλο - αυτή τη δουλειά γνωρίζω"

"Γιατί αυτή τη δουλειά βρήκα - δεν έβρισκα κάτι άλλο - δεν τη επέλεξα εγώ - ότι βρω - ότι προκύπτει"

"Είναι καλό επάγγελμα - είναι καθαρή δουλειά"

"Γιατί μου άρεσε - αυτή τη δουλειά κάνουν οι τσιγγάνοι - αυτή τη δουλειά κάνουν όλοι (οι τσιγγάνοι)"

"Προέκυψε από τις σπουδές μου - έμαθα γράμματα"

"Πήγα να βρω σταθερή δουλειά αλλά δεν με ήθελαν γιατί είμαι τσιγγάνος"

Συναφής με την παραπάνω ερώτηση είναι και αυτή που αναφέρεται στην ικανοποίηση από το επάγγελμα που ασκούν. Έτσι στην ερώτηση αν είναι ευχαριστημένοι από την εργασία τους απαντά το 70% των ερωτηθέντων δηλώνοντας περισσότερο από ένας στους δυο ότι δεν είναι ευχαριστημένοι (55,1%) ενώ το 44,9% δηλώνει ότι είναι ευχαριστημένος, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 31,2% του συνόλου των ερωτηθέντων τσιγγάνων. Η ευκαιριακή εργασία, η εργασία "από ανάγκη", η ανυπαρξία εναλλακτικής λύσης απασχόλησης και λόγω έλλειψης γνώσεων, αλλά και οικογενειακής δέσμευσης έχει ως αποτέλεσμα την απογοήτευση από την εργασιακή τους δραστηριότητα.

Πίνακας 2: Είσαι ευχαριστημένος

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Όχι	307	55,1
Ναι	250	44,9
Σύνολο	557	100
Missing	243	30,4
ΣΥΝΟΛΟ	800	

Αντίστοιχα στην ερώτηση να δικαιολογήσουν την προηγούμενη απάντησή τους ως προς την ευχαρίστηση ή μη από την εργασία τους δηλώνουν:

Αφενός αυτοί που είναι ευχαριστημένοι από τη δουλειά τους αναφέρονται κυρίως στο ότι εξασφαλίζουν τα προς το ζην, στην ποιότητα της εργασίας που έχουν και στην ανεξαρτησία που τους προσφέρει η εργασία τους, αφού δεν έχουν αφεντικό, ωράριο αλλά εξασφαλίζουν και οικονομική επάρκεια. Ένα άλλο σημαντικό

ποσοστό των ευχαριστημένων από τη δουλειά τους, που αφορά κυρίως τους εμπόρους και του γυρολόγους, είναι η ικανοποίηση της ανάγκης για επικοινωνία και αναγνώριση από τους άλλους, πολλές φορές στο πλαίσιο του να αποδείξουν ότι διαφέρουν κάνοντας μια καθαρή και έντιμη εργασία.

Συγκεκριμένα οι απαντήσεις που έδωσαν ομαδοποιημένα είναι:

"Γνωρίζω κόσμο - γνωρίζω κόσμο και μου αρέσει να γυρνάω με το ΙΧ - γυρίζω παντού και βγάζω χρήματα - βγάζω ένα μεροκάματο και μ' αρέσει να συναναστρέφομαι με πολύ κόσμο - καταρχάς γυροφέρνω όλα τα χωριά και μου προσφέρει χρήματα, γνωριμίες με τον κόσμο - χαρά γιατί έρχεται κόσμος"

"Αναγνώριση - Αίσθηση δημιουργίας κάτι μου αρέσει σε αυτή τη δουλειά - είναι ευχάριστη"

"Ανεξαρτησία, δεν έχω αφεντικό - ελευθερία και επιβίωση, επίσης δεν έχω ωράριο και αφεντικό - ελευθερία κινήσεων - ελευθερία ωραρίου - έχει ελευθερία (χωρίς ωράριο και αφεντικά) αλλά δεν είναι σταθερό το εισόδημα και έχουμε προβλήματα με την αστυνομία - κινούμαι ελεύθερα - λεφτά και ανεξαρτησία"

"Αυτή είναι η δουλειά μου, να κοιτάω τα παιδιά μου - να προσφέρω κάτι στην οικογένειά μου - βγάζω μεροκάματο να ζήσω τα παιδιά μου και την οικογένεια"

"Αυτό κάνουμε εμείς οι τσιγγάνες"

"Καλά λεφτά - χρήματα - λεφτά και ικανοποίηση, με βοήθησε να ξεφύγω και να μην ζω σαν τους άλλους τσιγγάνους - λεφτά - εύκολη ζωή και καθαρή δουλειά - μια αξιοπρεπή ζωή - οικονομική άνεση και καλή ζωή - σεβασμό από τους άλλους"

"Σταθερή δουλειά - δικό μου πόστο - μόνιμο πόστο, δεν μετακινούμαι - σιγουριά - βγάζω τα απαραίτητα προς το ζην για να ζήσουμε"

Αφετέρου αυτοί που δεν είναι ευχαριστημένοι από την εργασία τους επικεντρώνουν την κριτική τους στη δυσκολία να βρουν δουλειά και στην μη εξασφάλιση των αναγκών για την επιβίωση. Οι δουλειές που κάνουν είναι ευκαιριακές και δεν τους προσφέρουν αρκετά χρήματα τόσο για να πληρώνουν την ασφάλιση όσο και να ζουν αξιοπρεπώς, αναφερόμενοι αρκετές φορές στους ξένους

που τους πήραν τη δουλειά αλλά και στην έλλειψη εμπιστοσύνης από τους άλλους για να τους δώσουν δουλειές.

Ορισμένες αντιπροσωπευτικές εκφράσεις τους που σκιαγραφούν τις απόψεις τους είναι:

"Δεν είναι ευχαριστημένος γιατί αξίζω κάτι καλύτερο - γιατί δεν μου προσφέρει τα απαραίτητα - γιατί δεν υπάρχει κέρδος σήμερα - γιατί πάμε για δουλειά και δεν μας παίρνουν και δεν βγάζουμε χρήματα - ίσα που τα βγάζω πέρα - λίγα χρήματα"

"Δεν μου προσφέρει αυτά που θέλω - δεν αμείβομαι όπως πρέπει - δεν βγάζω αρκετά για να βοηθήσω τα παιδιά μου - Δεν μπόρεσα να κάνω τίποτα στη ζωή μου με τόση δουλειά"

"Δεν βγαίνουν χρήματα και από τις Λαϊκές μας κυνηγούν - έχω να πληρώνω ΤΕΒΕ και δεν μου φτάνουν τα λεφτά - μας κυνηγάει η αστυνομία"

"Δεν έχω ασφάλεια, σταθερότητα στη δουλειά - δεν έχω πάντα δουλειά και οι ξένοι μας παίρνουν τις δουλειές μας"

"Είναι δύσκολη δουλειά - είναι βρώμικη δουλειά - πολλές ώρες εργασίας με μικρές αποδοχές"

"Ήμουν ευχαριστημένος από τη δουλειά μου (γυρολόγος) τώρα ποια δεν έχουμε δουλειά και έτσι πως να είμαι;"

"Όπου και να μας βάλουν, όπου βρω δουλειά αρκεί να φέρνω το ψωμί στο σπίτι, έχω στόματα να θρέψω".

Οι περισσότερο χρόνο εργαζόμενοι είναι οι γυρολόγοι, πλανόδιοι μικροπωλητές και οι νοικοκυρές. Συγκεκριμένα από αυτούς που απάντησαν σ' αυτήν την ερώτηση (60%) ένας στους δυο δουλεύει από 7 έως 10 ώρες την ημέρα ενώ οι γυρολόγοι, οι πλανόδιοι και οι παλιατζήδες δουλεύουν στην πλειονότητά τους από 12-16 ώρες την ημέρα. Αυτό το εκτεταμένο ωράριο χωρίς την αναμενόμενη γι' αυτούς απόδοση προκαλεί την απογοήτευση την οποία εξέφρασαν στην ερώτηση για την ικανοποίηση από το επάγγελμα τους. Τέλος, ένα μεγάλο ποσοστό των εργαζομένων δεν μπορεί να προσδιορίσει το χρόνο απασχόλησής του.

«Υπάρχουν ορισμένα χαρακτηριστικά στον τρόπο που κερδίζουν τη ζωή τους οι μετακινούμενοι Τσιγγάνοι. Η αυτοαπασχόληση ελαχιστοποιεί τη ρουτίνα, δεν υπάρχει σαφής διάκριση ανάμεσα στην εργασία και τη χαλάρωση.» (Okely 1983: The Traveller - Gypsies)

Όσον αφορά στις συνθήκες εργασίας και στην αντιμετώπιση από τους άλλους στην αναζήτηση εργασίας ή στην άσκηση του επαγγέλματος το πρόβλημα του ρατσισμού είναι σημαντικό. Το 30% των ερωτώμενων δεν απαντά σ' αυτήν την ερώτηση παρά το γεγονός ότι οι συνεντευκτές προσπαθούσαν να εξηγήσουν το περιεχόμενο (σας αντιμετώπισαν με ρατσισμό –διάκριση, απομόνωση- στη δουλειά που κάνετε τώρα; Ένωσες ότι σε αδικούν επειδή είσαι τσιγγάνος;) για να το κατανοήσουν οι ερωτώμενοι.

Από το 70% των ερωτηθέντων που απάντησαν λίγο περισσότερο από ένας στους τρεις (38%) απαντά ότι δεν αντιμετωπίζονται με ρατσισμό γενικά στις κοινωνικές τους σχέσεις ενώ σχεδόν δυο στους τρεις(62%) θεωρούν ότι οι άλλοι τους αντιμετωπίζουν με ρατσισμό.

Πίνακας 3: Σας αντιμετωπίζουν με ρατσισμό

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Όχι	215	38,0
Ναι	351	62,0
Σύνολο	566	100
Missing	234	
ΣΥΝΟΛΟ	800	

Από αυτούς που απάντησαν θετικά, ότι δηλαδή έχουν αντιμετωπίσει ρατσισμό στη δουλειά που κάνουν τώρα, το 71,7% τον αντιμετώπισε στην αναζήτηση εργασίας και έτσι εξηγείται και η άποψή τους ότι έχουν μεγάλη δυσκολία να βρουν δουλειά και να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Ένα σχεδόν ίδιο ποσοστό (72,1%) δηλώνει ότι συναντά ρατσισμό και στο χώρο της εργασίας του ή στην άσκηση του επαγγέλματός του. Το 42,2% των ερωτηθέντων απαντά θετικά στην ερώτηση περί

ρατσισμού με κάποια μορφή και για το λόγο αυτό εκδηλώνεται η απογοήτευση των τσιγγάνων σχετικά με την αποδοχή τους από τους άλλους και η επιλογή τους για αυτοαπασχόληση η οποία όπως φάνηκε από την έρευνα αποτελεί την προτίμηση των τσιγγάνων.

Πίνακας 4: Αν Ναι που;

Στην αναζήτηση δουλειάς			Στη δουλειά		Αλλού;	
	Συχνότητα	Ποσοστό %	Συχνότητα	Ποσοστό %	Συχνότητα	Ποσοστό %
Οχι	127	28,3	131	27,9	152	39,6
Ναι	322	71,7	338	72,1	232	60,4
Σύνολο	449	100	469	100	384	100
Missing	351		331		416	
ΣΥΝΟΛΟ	800		800		800	

Για το πού συναντούν ρατσιστικές συμπεριφορές ένας στους τέσσερις απαντά "παντού", ενώ ένας στους τρεις απαντά σε "δημόσιες υπηρεσίες, νοσοκομείο, αστυνομία, δημοτική αστυνομία, δήμους" ποσοστό το οποίο είναι σημαντικό με δεδομένο ότι η προσέγγιση των δημοσίων υπηρεσιών από τους τσιγγάνους δεν είναι συχνή και η οποία πολλές φορές εκδηλώνεται ως φόβος προς τις δημόσιες υπηρεσίες αλλά και άγνοια χρήσης των δημοσίων υπηρεσιών. Είναι αξιοσημείωτο ότι η εικόνα που έχουν για τις δημόσιες υπηρεσίες είναι άκρως αρνητική και φαίνεται ότι δεν τους αντιμετωπίζουν ισότιμα ως έλληνες πολίτες. Αυτή η άποψη τεκμηριώνεται από την απάντηση στην ερώτηση "ποιοι είναι αυτοί που σας αντιμετωπίζουν ρατσιστικά ή έκαναν αδικίες σε βάρος σας" όπου πάνω από τους μισούς που απαντούν το εντοπίζουν στους δημοσίους υπαλλήλους, στους δημοτικούς υπαλλήλους και στους δημοτικούς αστυνομικούς και την αστυνομία γενικότερα. Τέλος, εντοπίζουν ρατσιστικές συμπεριφορές στα κέντρα διασκέδασης και στους καταστηματάρχες.

Εντύπωση προκαλεί το σημαντικά χαμηλό ποσοστό των τσιγγάνων που δηλώνουν ότι αντιμετωπίζουν προβλήματα με τους "μπαλαμούς" και τους εργοδότες τους που συγκεκριμένα είναι 26 στους 320 δηλαδή το 8,1% αυτών που απάντησαν.

Στο ερώτημα αν αντιμετωπίζουν ρατσισμό "στη δουλειά τους από τους συναδέλφους τους ή από τους πελάτες και από άλλους" φαίνεται το μεγαλύτερο πρόβλημα να το έχουν με τους πελάτες τους όπου από αυτούς που απαντούν το 64,7% δηλώνουν ότι έχουν πρόβλημα με τους πελάτες, εικόνα που έρχεται σε αντίφαση με την προηγούμενη απάντηση ότι οι μη τσιγγάνοι δεν τους αντιμετωπίζουν ρατσιστικά.

Η διαφορετική εικόνα που παρουσιάζουν για τα φαινόμενα του ρατσισμού σε αυτούς θα μπορούσε να αποτυπώνει περισσότερο την ένταση των ρατσιστικών φαινομένων και τη συχνότητα που παρουσιάζονται στους δημόσιους φορείς και τις δημόσιες υπηρεσίες που αποτυπώνονται ως απόρριψη παρά από τους μη τσιγγάνους όπου φαίνεται τα ρατσιστικά φαινόμενα να είναι λιγότερο έντονα έτσι τα υποβαθμίζουν. Είναι ένα φαινόμενο το οποίο χρειάζεται επιπλέον μελέτη.

Πίνακας 5: Ποιοι έκαναν αδικίες σε βάρος σας;

Από Συναδέλφους			Από Πελάτες		Άλλοι	
	Συχνότητα	Ποσοστό %	Συχνότητα	Ποσοστό %	Συχνότητα	Ποσοστό %
Όχι	194	59,9	125	35,3	114	42,9
Ναι	130	40,1	229	64,7	152	57,1
Σύνολο	324	100	354	100	266	100
Missing	476		446		534	
ΣΥΝΟΛΟ	800		800		800	

Λιγότερο σημαντικό είναι το ποσοστό των συναδέλφων στο χώρο της εργασίας που τους αντιμετωπίζουν ρατσιστικά σε ποσοστό 40,1% χωρίς να διευκρινίζεται αν πρόκειται για τσιγγάνους ή μη τσιγγάνους συναδέλφους τους. Από του "άλλους" που τους αντιμετωπίζουν ρατσιστικά σημαντικό μερίδιο έχει η ελληνική και η δημοτική αστυνομία καθώς και οι εργοδότες τους.

Όσον αφορά το μέλλον και την αντίληψη για τις δυνατότητες που δίνει η αγορά εργασίας και στους τσιγγάνους ώστε να ωθήσουν τα παιδιά τους σε συγκεκριμένες δραστηριότητες, προκειμένου να "ζήσουν μέσα σε καλύτερες συνθήκες από αυτές που ζουν οι ίδιοι" διατυπώνονται στις απαντήσεις των γονέων στη σχετική ερώτηση για το ποιά δουλειά θα ήθελαν να κάνουν τα παιδιά τους.

Καταρχάς, από τις απαντήσεις που έδωσαν οι γονείς για τα παιδιά τους δύσκολα θα μπορούσε να διακρίνει κάποιος αν την απάντηση έδωσαν τσιγγάνοι ή μη τσιγγάνοι. Η αναπαράσταση των αποδοτικών, επιτυχημένων, παραδοσιακά καταξιωμένων επαγγελμάτων ταυτοποιείται στις απαντήσεις των γονέων τσιγγάνων.

Η δεύτερη σημαντική διαπίστωση είναι ότι όλα σχεδόν τα επαγγέλματα που προτείνουν απαιτούν γνώσεις και προϋποθέτουν σπουδές στην πλειονότητά τους και μάλιστα μακροχρόνιες και ανώτατες.

Τρίτη διαπίστωση αφορά το είδος της απασχόλησης με την επιμονή τους στην αυτοαπασχόληση και την ουσιαστική απόρριψη της εξαρτημένης εργασίας παρά το γεγονός ότι προβάλλουν την μόνιμη εργασία με σταθερή εγκατάσταση.

Συγκεκριμένα για τα αγόρια τους οι τσιγγάνοι γονείς επιθυμούν να έχουν μια διαφορετική επαγγελματική καριέρα αφού ένα μικρό ποσοστό (3,9%) δηλώνει ότι τα παιδιά του θα ήθελε να ακολουθήσουν το ίδιο επάγγελμα με αυτούς. Κατά κανόνα περιλαμβάνονται οι έμποροι και γενικά οι ευχαριστημένοι επαγγελματικά τσιγγάνοι.

Στοχευμένα υπέρ της εκπαίδευσης είναι οι γονείς που δηλώνουν ρητά ότι τα παιδιά τους θέλουν να σπουδάσουν και να γίνουν επιστήμονες αναγνωρίζοντας άμεσα την αξία της εκπαίδευσης αλλά και τη διέξοδο από την επαγγελματική κατάσταση που βρίσκονται τώρα σε ποσοστό 58,1%, δηλαδή, ένας στους δυο τσιγγάνους γονείς.

Αναζητώντας την κοινωνική καταξίωση αλλά και την οικονομική ευημερία επιθυμούν τα παιδιά τους να επιλέξουν ένα από τα καταξιωμένα, ελιτίστικα (μέχρι πρόσφατα) επαγγέλματα που κατατάσσονται, στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, όπως του γιατρού και του δικηγόρου σε ποσοστό 13% των ερωτηθέντων.

Η περισσότερο επιθυμητή κατηγορία επαγγέλματος που απαιτεί γνώσεις και αρκετά χρόνια στην εκπαίδευση είναι να μάθουν μια τέχνη, να γίνουν τεχνίτες. Βέβαια θα πρέπει να είμαστε σχετικά επιφυλακτικοί για το κατά πόσο, ειδικά γι' αυτή την κατηγορία επαγγέλματος, αναγνωρίζουν την ανάγκη της εκπαίδευσης, γιατί η διέξοδος της μαθητείας φαίνεται από τις απαντήσεις τους να υπάρχει ακόμα καθώς αναφέρονται στα παραδοσιακά για αυτούς επαγγέλματα (σιδερά, καρεκλά, κλπ) για τα οποία ο αναλφαβητισμός, μέχρι σήμερα δεν τους εμπόδιζε να τα ασκήσουν. Σήμερα όμως δεν υπάρχει ειδικότητα τεχνίτη που να μην απαιτεί

γνώσεις αλλά και πιστοποίηση που αυτόματα επιβάλλει το άτομο να έχει ένα επίπεδο εκπαίδευσης.

Πίνακας 6: Τι δουλειά θα θέλατε να κάνουν τα αγόρια σας

Προτεινόμενες δουλειές	Συχνότητα	Ποσοστό %
Να μάθουν τέχνη – Τεχνίτης	147	22,8
Έμπορος , έμπορος σε λαϊκές αγορές	46	7,1
Δεν ξέρω, να διαλέξουν μόνοι τους, ότι θέλουν, μόνιμη εργασία, καλύτερη εργασία	80	12,4
Επιστήμονες (Γιατροί, Δικηγόροι, Δάσκαλοι, Μηχανικοί, Αρχιτέκτονες, κλπ.)	84	13,0
Γυρολόγοι, μικροπωλητές	3	0,5
Έμπορος, Έμπορος με δικό του μαγαζί, μπαρ, καφέ	22	3,4
Να σπουδάσουν κάτι που τους αρέσει, όμως να σπουδάσουν	144	22,3
Καλλιτέχνης, Μουσικός, Ποδοσφαιριστής, Αθλητής	33	5,1
Μηχανικός Αυτοκινήτων	19	2,9
Να κάνουν τη δουλειά μου	25	3,9
Δημόσιοι υπάλληλοι, Δημοτικοί υπάλληλοι	14	2,2
Αστυνομικός, Στρατιωτικός, Πυροσβέστης	18	2,8
Αγροτικές καλλιέργειες, εργάτης γης, εργάτης	8	1,2
Ταξί	1	0,2
Ιδιωτικός Υπάλληλος	1	0,2
Σύνολο	645	100
Missing	155	19,4
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Η άποψή τους για την καθοδική πορεία του γυρολογικού εμπορίου, όπως επισημάνθηκε παραπάνω, αποτυπώνεται και στην επιθυμία μόνο του 0,5% των γονέων να ακολουθήσουν ή να συνεχίσουν τα παιδιά τους αυτό το επάγγελμα.

Η έξοδός τους από τον αγροτικό χώρο, όπου τις προηγούμενες δεκαετίες διεκδικούσαν σημαντικό ποσοστό απασχόλησης, φαίνεται να επιβεβαιώνεται αφού

μόλις το 1,2 αυτών επιθυμεί το αγόρι του να παραμείνει σε κάποιο γεωργικό επάγγελμα και για ορισμένους συνδυάζεται με την κατοχή καλλιεργήσιμης γης.

Όπως είναι φυσικό ένας σημαντικός αριθμός ζητά ένα από τα παραδοσιακά επαγγέλματα των τσιγγάνων που είναι μουσικός, ένα επάγγελμα το οποίο είναι σχετικά αποδοτικό και εξαιρετικά προβαλλόμενο από τα ΜΜΕ.

Επιπλέον, ενώ αναζητούν τη μόνιμη εργασία δεν εννοούν την πρόσληψη και απασχόληση στο δημόσιο ή σε γραφείο στον ιδιωτικό τομέα με εξαρτημένη εργασία, όπου το ποσοστό είναι 2,4%, εξαιρετικά χαμηλό, γεγονός που επιβεβαιώνει την προτίμησή τους στην αυτοαπασχόληση.

Το ίδιο σχεδόν ποσοστό θα ήθελε τα παιδιά τους να ακολουθήσουν ένα επάγγελμα που σχετίζεται με τα σώματα ασφαλείας που όπως αναφέρθηκε παραπάνω έχουν και το μεγαλύτερο πρόβλημα στην άσκηση του επαγγέλματός τους.

Η αύξηση της χρήσης μεταφορικών μέσων και η καλή σχέση τους με τα αυτοκίνητο, χωρίς ορισμένες φορές να είναι νόμιμοι (οδηγούν χωρίς δίπλωμα, ΙΧ χωρίς νόμιμα χαρτιά, κλπ.) απαιτεί τη συντήρηση αυτών, συχνά όπως παρατηρούμε μετατροπή τους με πολλές παρεμβάσεις τόσο εξωτερικά όσο και μηχανικά, με αποτέλεσμα το επάγγελμα του μηχανικού αυτοκινήτου (2,9%) να προβάλλεται με απόλυτο τρόπο ως αποδοτικό επάγγελμα.

Τέλος, ένας στους δέκα (12,4%) από τους γονείς που απαντούν δεν έχει άποψη για το επάγγελμα που θα ήθελε να ασκήσει το παιδί του αιτιολογώντας το ως *"ας επιλέξει μόνο του"*, *"δεν ξέρω"*, *"ότι και να κάνει αρκεί να είναι μόνιμη δουλειά"*, *"είναι μικρό, ας αποφασίσει μόνο του"*, *"κάποια δουλειά καλύτερη από τη δική μου"*, ποσοστό το οποίο δείχνει ότι δεν έχουν στις προτεραιότητές τους την επαγγελματική τους εξέλιξη.

Η αιτιολόγηση της επιλογής δουλειάς από τους γονείς είναι ποικίλη και άμεσα συνδεδεμένη με το προτεινόμενο επάγγελμα. εκείνο το οποίο φαίνεται είναι ότι έχουν αρκετά καλή γνώση τόσο του περιεχομένου και της λειτουργίας της κάθε δουλειάς όσο και τις επαγγελματικές αποδόσεις αλλά και τις προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης. Η επιθυμία να ξεφύγουν τα παιδιά από τις συνθήκες διαβίωσης των γονέων αλλά και τις συνθήκες απασχόλησης των ιδίων

είναι έκδηλη σε όλες σχεδόν τις απαντήσεις που δόθηκαν και φαίνονται στη συνέχεια με την ομαδοποίηση των πιο αντιπροσωπευτικών:

"Ένα ανώτερο μορφωτικό επίπεδο - ανώτατη ποιότητα - για ένα καλύτερο αύριο - για καλύτερη ζωή, τύχη, μέλλον - να αλλάξει τη ζωή του - να βοηθούν τους ανθρώπους, να προσφέρουν - για να βρουν εύκολα δουλειά - να έχουν εισοδήματα και να φύγουν από το βούρκο το δικό μου"

"Αυτό είναι στην παράδοσή μας - πρέπει να ακολουθήσουν τα πατροπαράδοτα - να γίνει έμπορος σαν τον πατέρα του και να λένε πόσο καλός είναι, έμπορος σαν τον πατέρα του - να ανοίξει τη δική του επιχείρηση"

"Δική του δουλειά - σταθερή δουλειά - σταθερό εισόδημα, μισθό - να επιβιώσουν ζέροντας μια τέχνη - δεν έχει τεχνίτες στην περιοχή - του αρέσουν τα αυτοκίνητα - είναι καλή δουλειά - με κύρος - θα ήθελα να έχουμε σπουδαγμένους Τσιγγάνους"

"Να βγάζουν χρήματα - μεροκάματο - για να βγάλουν αμέσως λεφτά - για να έχει χρήματα, να έχουν λεφτά και να μην κλέβουν - να ζήσουν την οικογένεια, είναι άντρες και έχουν περισσότερες ευθύνες - να ζουν με αξιοπρέπεια"

"Ας κάνουν ότι θέλουν - αν το θέλουν ας το κάνουν - γιατί αυτό θέλει - μόλις γίνουν 13-14 χρονών πρέπει να δουλεύουν"

Οι επιθυμίες των γονέων για την απασχόληση των κοριτσιών τους είναι περισσότερο παραδοσιακές αλλά και με μια νέα προοπτική «να ξεφύγουν» η οποία όμως συχνά έρχεται σε αντίθεση με την τσιγγάνικη παράδοση και κυρίως την ισχυρότερη που είναι ο γάμος των κοριτσιών σε μικρή ηλικία.

Τα επαγγέλματα που προτείνουν οι γονείς για τα κορίτσια τους δεν απέχουν πολύ από αυτά που πρότειναν για τα αγόρια τους με τη διαφορά ότι πρόκειται για κορίτσια αλλά δεν θέλουν το φύλο να αποτελέσει και το εμπόδιο για αυτά εκτός από ένα ποσοστό, το υψηλότερο (22,4%), που όπως αναφέρθηκε θέλουν τα κορίτσια τους να παντρευτούν.

Όπως και στα αγόρια το 58,5% των γονέων επιθυμεί ένα επάγγελμα που προϋποθέτει σπουδές και επιστημονικές γνώσεις προτείνοντας κατά 20,3% άμεσα να σπουδάσουν, κατά 8,7% να γίνουν επιστήμονες, 6,3% Δασκάλες Νηπιαγωγοί, βρεφονηπιοκόμοι σχετίζοντάς το πολλές φορές με τη δημιουργία οικογένειας και

ανατροφής των παιδιών τους. Επίσης ένα ποσοστό 7,3% θέλει τα παιδιά τους να ακολουθήσουν επαγγέλματα που κατεξοχήν απασχολούνται γυναίκες όπως αισθητικός, κομμώτρια, όπου, όμως, και σε αυτά τα επαγγέλματα απαιτούνται πλέον σπουδές για να έχουν το δικαίωμα άσκησης επαγγέλματος. Τέλος, επιθυμούν, όπως και για τα αγόρια, να μάθουν μια τέχνη σε ποσοστό αρκετά υψηλό για κορίτσια (13,2%) όπου πάλι βέβαια απαιτούνται σπουδές.

Από τις υπόλοιπες προτεινόμενες δουλειές σημαντικό είναι το ποσοστό των εμπόρων γυναικών (2,8%) που είναι σχεδόν το ίδιο ποσοστό με αυτό των αγοριών αλλά και των νοσοκόμων, νοσηλευτριών επαγγέλματα γυναικεία που εκφράζουν ένα είδος προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο και το οποίο τεκμηριώνεται από τις απαντήσεις αιτιολόγησης της επιλογής αυτής.

Το περιθώριο να επιλέξουν μόνο τους τα κορίτσια το επάγγελμα που θα ακολουθήσουν είναι ελάχιστο(3,6%) σε σχέση με τα αγόρια στα οποία αναγνωρίζεται σε μεγαλύτερο ποσοστό να επιλέξουν από μόνο τους (12,4%).

Τέλος, η επιλογή εξαρτημένης εργασίας είναι για τα κορίτσια απασχόληση στο Δημόσιο ή στο Δήμο (3,6%) ποσοστό που είναι σχετικά υψηλότερο από αυτό των αγοριών (2,2%).

Πίνακας 7: Τι δουλειά θέλατε να κάνουν τα κορίτσια σας

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Αισθητικός - Κομμώτρια- Μοδίστρα	44	7,3
Δασκάλα - Νηπιαγωγός - Βρεφονηπιοκόμος	38	6,3
Επιστήμονας (Γιατρός, Δικηγόρος, Μηχανικός, Αρχιτέκτονας)	53	8,7
Κάτι να παρέχει ασφάλεια- να βρουν μια μόνιμη δουλειά - μια σταθερή δουλειά	49	8,1
Νοσοκόμα - Νοσηλεύτρια	12	2,0
Δεν ξέρω - δεν έχω σκεφτεί- ότι καλύτερο - να διαλέξουν μόνες τους	22	3,6
Δημόσιος υπάλληλος - στο Δήμο - Υπάλληλος σε γραφείο	22	3,6

Μουσικός- Χορεύτρια - Τραγουδίστρια	6	1,0
Να σπουδάσουν ότι θέλουν	123	20,3
Επιχειρηματίας- Έμπορος- να έχει μαγαζί, δική της δουλειά	17	2,8
Να παντρευτούν, ένα καλό γάμο, να κάνουν οικογένεια, οικιακά, να γίνουν καλές μάνες, να βοηθήσουν τον άντρα τους, να έχουν καλή τύχη, δεν χρειάζεται να σπουδάσουν αλλά να παντρευτούν.	136	22,4
Τέχνη - να μάθουν μια τέχνη	80	13,2
Αστυνομικός , Λιμενικός	4	0,7
Σύνολο	606	100
Missing	194	24,25
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Οκτώ στους δέκα τσιγγάνους θέλουν τα κορίτσια τους να δουλεύουν, αλλά και από τους υπόλοιπους ένα μεγάλο μέρος είναι υπέρ του γάμου των κοριτσιών σε μικρή ηλικία να μεγαλώσουν τα παιδιά και να μπορούν μετά να δουλεύουν και να βοηθούν την οικογένεια και τον άντρα τους στη δουλειά. Δηλαδή τα οικιακά δεν θεωρούν ότι πρέπει να αποτελέσουν αποκλειστική απασχόληση.

Όσον αφορά τους λόγους που επικαλούνται οι γονείς τσιγγάνοι για να προτείνουν το επάγγελμα των κοριτσιών τους σχετίζονται με το επάγγελμα και την προοπτική του αλλά και την εικόνα που έχουν για την απόδοση ορισμένων επαγγελμάτων, καθώς επίσης και την προοπτική που τους δίνουν ορισμένες δουλειές για να ξεφύγουν από την τσιγγάνικη ταυτότητα και τα απαλλαγούν από τα στερεότυπα τα οποία θεωρούν βάρος και εμπόδιο στην εξασφάλιση εργασίας. Επίσης, γνωρίζουν ότι με τα επιστημονικά επαγγέλματα θα ανελιχθούν κοινωνικά. Χαρακτηριστικές ομαδοποιημένες φράσεις τους στη σχετική ανοικτή ερώτηση το αποδεικνύουν, όπως:

"Να μορφωθεί για να έχει καλύτερο μέλλον - δεν έχουμε πολλές δασκάλες ρομά - να γίνει νηπιαγωγός γιατί της αρέσουν τα παιδιά - για να μάθουν γράμματα τα τσιγγανάκια - να βοηθάει τον κόσμο - για να μπορέσει να αλλάξει το στερεότυπο που υφίσταται στη φυλή ρομά - να φύγουν από εδώ - να έχουν άλλο τρόπο ζωής -

θέλω να γίνει γιατρός - να ξέρουν γράμματα για να βρουν δουλειά - να σπουδάσουν για να μην τους κοροϊδεύουν - για να βρουν μόνιμη δουλειά"

"Να παντρευτούν, αυτό γίνεται με τα κορίτσια μας - αυτό είναι το έθιμό μας - αυτό θέλω γιατί όλα τα κορίτσια αυτό πρέπει να κάνουν - αυτός είναι ο προορισμός τους - γιατί τα κορίτσια κάθονται στο σπίτι - γιατί εμείς οι τσιγγάνοι παντρεύουμε τα παιδιά μας μικρά"

"Αυτήν την ειδικότητα ακολουθεί στο τεχνικό Λύκειο - της αρέσουν τα αυτοκίνητα - με μια τέχνη έχεις δουλειά, βγάζεις λεφτά"

"Να βρουν δουλειά με μέλλον - για καλύτερη ζωή - για να αναβαθμίσουν την ποιότητα ζωής τους - για να αλλάξει η ζωή τους - είναι σταθερή δουλειά, να ζουν αξιοπρεπώς - καλή δουλειά - να έχει πέραση"

"Γιατί με αυτή τη δουλειά βγάζουν λεφτά - να βγάζουν λεφτά και να μην τους κοροϊδεύουν - να βοηθήσει την οικογένεια και τον άντρα της - για να μην τους κάνουν ότι θέλουν οι άντρες τους"

"Τα κομμωτήρια έχουν λεφτά - Η κομμώτρια έχει λεφτά και δουλειά - το τραγούδι της αρέσει, η μουσική της αρέσει και έχει λεφτά, της αρέσει ο χορός"

Όσον αφορά στη διαγενεακή επαγγελματική εξέλιξη που εκφράζεται μέσα από την σύγκριση της άσκησης επαγγέλματος του πατέρα και του παιδιού, διαπιστώνουμε ότι παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, αφού παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές που προκύπτουν από την διαμορφούμενη αλλαγή στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον στο οποίο επηρεάζει την εργασιακή τους συμπεριφορά δείχνοντας μια αποτελεσματική προσαρμοστικότητα στην οικονομική συμπεριφορά των τσιγγάνων.

Μια πρώτη διαπίστωση, παρατηρώντας τον πίνακα που ακολουθεί, είναι ότι χάνονται τα τελευταία 40 χρόνια τα χαρακτηριζόμενα παραδοσιακά επαγγέλματα των τσιγγάνων⁷, αφού όπως αναφέρθηκε η μαζική παραγωγή αυτών των προϊόντων με πολύ χαμηλό κόστος, εισαγόμενα από την Άπω ανατολή, μείωσε στο ελάχιστο την πελατεία τους. Οι ζωέμποροι είναι επίσης ένα επάγγελμα το οποίο λόγω της

⁷ Γανωτήδες, καλαθοπλέπκτες, καρεκλάδες, κλπ.

εκμηχάνισης της γεωργικής παραγωγής αλλά και του εκσυγχρονισμού των μέσων μεταφοράς απαξίωσε το επάγγελμα αυτό.

Πίνακας 8: Εργασιακή εξέλιξη

Τι δουλειά έκανε ή κάνει ο πατέρας σου	Τι δουλειά κάνετε εσείς			
	Συχνότητα	Ποσοστό %	Συχνότητα	Ποσοστό %
Εμπόριο σίδερων, μαζεύω σίδερα, Σίδερα, Ανακύκλωση σίδερων	55	7,3	56	7,2
Έμπορος, Ιδιοκτήτης Καταστήματος, Πωλητής σε Λαϊκές, Παλιατζής	174	23,0	147	18,9
Γυρολόγος, πλανόδιος μικροπωλητής, καντίνα	203	26,9	154	19,8
Εργάτης, εργάτης γης	171	22,6	46	5,9
Οικιακά, νοικοκυρά			124	15,9
Άνεργος, χωρίς δουλειά, ζητιανιά	48	6,4	172	22,1
Παροχή υπηρεσιών- Οικοδόμος, Ελαιοχρωματιστής, Οδηγός, Καθαριότητα, μπετατζής,	19	2,5	48	6,2
Μουσικός	39	5,2	12	1,5
Υπάλληλος (Δημόσιος, Ιδιωτικός, Δημοτικός)	6	0,8	14	1,8
Ελεύθερος Επαγγελματίας, Επιχειρηματίας	7	0,9	5	0,6
Ζωέμπορος	6	0,8		
Ότι βρεθεί - Μεροκάματα	12	1,6		
Ναυτικός	2	0,3		
Καλαθοπλέκτης - καρεκλοποιός - γανωτής	12	1,6		
Βοσκός	1	0,1		
Σύνολο	755	100	778	100,0
Missing	45		22	
ΣΥΝΟΛΟ	800		800	

Δεύτερη διαπίστωση είναι ότι η αυτοαπασχόληση αποτελούσε και αποτελεί την κυρίαρχη μορφή απασχόλησης των τσιγγάνων όπως το εμπόριο είτε των παλιοσίδερων είτε των άλλων μορφών εμπορίου με την ενίσχυση των "επιχειρηματιών" εμπόρων οι οποίοι έχουν το δικό τους στέκι, μαγαζί ή θέση στις λαϊκές αγορές.

Το επάγγελμα του γυρολόγου φαίνεται να υποχωρεί σχετικά μέσα στα 20 τελευταία χρόνια που έγινε η προηγούμενη έρευνα, φαινόμενο που αιτιολογείται από την αρνητική εικόνα για την απόδοσή του που έχουν οι τσιγγάνοι αυτής της έρευνας και τη φθίνουσα πορεία του αφού δουλεύουν περισσότερες ώρες και κερδίζουν πολύ λιγότερα. Επιπλέον η αρνητική εικόνα φαίνεται και από την επιθυμία τους να μην συνεχίσουν τις περισσότερες φορές τα παιδιά τους αυτό το επάγγελμα.

Τρίτη, ίσως σημαντικότερη από τις διαπιστώσεις, είναι ότι ελαχιστοποιείται η απασχόληση στον αγροτικό τομέα και οι εργάτες γης-εργάτες φαίνεται από το 22,6% να συρρικνώνεται το ποσοστό στο 5,9% φαινόμενο το οποίο τεκμηριώσαμε παραπάνω ως αποτέλεσμα της πίεσης που δέχτηκαν από τους οικονομικούς μετανάστες ώστε τελικά να εγκαταλείψουν αυτόν τον τομέα οικονομικής δραστηριότητας. Θα πρέπει να αναφέρουμε συνδέοντάς το με την εκπαίδευση και τις γνώσεις που απαιτούνται σήμερα για την άσκηση οπουδήποτε επαγγέλματος ο εργάτης γης είναι από τα ελάχιστα που δεν απαιτούν γνώσεις αλλά είναι χειρονακτική εργασία που απαιτεί σωματική και όχι πνευματική δύναμη και η οποία για τους τσιγγάνους που δεν πηγαίνουν στο σχολείο θα μπορούσε να αποτελέσει διέξοδο.

Μια τέταρτη διαπίστωση είναι ότι αυξάνεται η απασχόληση στον τομέα της παροχής υπηρεσιών όπου η μαθητεία παίζει καθοριστικό ρόλο για τους επαγγελματίες του χώρου πάλι βέβαια στο είδος της αυτοαπασχόλησης.

Μια πέμπτη διαπίστωση είναι η υποχώρηση του επαγγέλματος του μουσικού το οποίο βέβαια από τις δηλώσεις τους συχνά δεν αποτελούσε αποκλειστικό επάγγελμα αλλά συνδυαζόταν με άλλα κυρίως του πλανόδιου και του εργάτη γης. Ίσως η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών με τον περιορισμό των μουσικών εκδηλώσεων αποτρέπει τους νεώτερους από αυτό το επάγγελμα αφού όπως δηλώνουν *"δεν είναι πλέον αποδοτικό και δεν εξασφαλίζει οικονομικά την οικογένεια"*.

Αντίθετα μικρή αύξηση παρατηρείται στην εξαρτημένη εργασία με τη μορφή του δημοσίου, δημοτικού ή ιδιωτικού υπαλλήλου. Είναι ρητά εκφρασμένη η επιθυμία των τσιγγάνων για μόνιμη απασχόληση, μόνιμη δουλειά καθαρή δουλειά, την οποία μπορεί να προσφέρει αυτός ο τομέας απασχόλησης. Τουλάχιστον για τους λίγους που σπουδάζουν η επαγγελματική αυτή διέξοδος είναι επιβεβλημένη και για το λόγο αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα αλλά και κίνητρο για τους νεότερους τσιγγάνους.

Μια έκτη διαπίστωση αφορά τους ανέργους τους ανεπάγγελτους ή αυτούς οι οποίοι ψάχνουν για ένα μεροκάματο, για το οποίο μπορούν να το δηλώσουν για τους γονείς τους σε ποσοστό 6,4% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των ερωτώμενων είναι 22,1% και αποτυπώνει την κατάσταση σε περίοδο κρίσης για την ομάδα αυτή του πληθυσμού που περισσότερο αποτυπώνει την αεργία των τσιγγάνων παρά την ανεργία τους αφού για αυτούς όταν δεν έχουν συγκεκριμένη απασχόληση και αναζητούν καθημερινά εργασία και την όποια απασχόληση, για το μεροκάματο, δηλώνουν άνεργοι.

Τέλος, παρατηρούμε μια συρρίκνωση των επαγγελμάτων στην νέα γενιά και συγκέντρωση σε εμπορικές γενικά δραστηριότητες είτε μόνιμες είτε στηριζόμενες στις μετακινήσεις του γυρολογικού εμπορίου.

Όσον αφορά την δουλειά της μητέρας κύρια απασχόληση είναι τα οικιακά, η οικογένεια όπως δηλώνουν σε συντριπτικό ποσοστό όπως και η βοήθεια στη δουλειά του συζύγου στο εμπόριο ή στην συλλογή των παλιοσίδερων. Είναι γνωστή η εικόνα των αγροτικών αυτοκινήτων με όλη την οικογένεια να αναζητά στις γειτονιές παλιά εμπορεύσιμα προϊόντα ή να εμπορεύεται αγροτικά και όχι μόνο προϊόντα (πλαστικές καρέκλες, καλάθια, λαχανικά, κλπ.).

Επίσης, ένα μεγάλο σχετικά ποσοστό από αυτούς που απάντησαν για το επάγγελμα της μητέρας είναι η εργάτρια γης, μια δουλειά την οποία δεν συναντούμε στους ερωτώμενους αλλά και την οποία δεν προτείνουν και για τα παιδιά τους. Η συγκέντρωση στις αστικές περιοχές αλλά και, όπως ήδη αναφέρθηκε, η απόθησή τους από τους μετανάστες που έχουν εγκατασταθεί στις αγροτικές περιοχές δεν ευνοούν τη δουλειά σ' αυτόν τον τομέα.

Η αναζήτηση δουλειάς αποτελεί πρόβλημα για την πλειονότητα των τσιγγάνων και αυτό προκύπτει από το χαρακτήρα της απασχόλησής τους και ο οποίος δεν χαρακτηρίζεται από σταθερότητα και μονιμότητα.

Η μετακίνηση, είτε για την εύρεση εργασίας είτε για την άσκηση του επαγγέλματός τους (πχ. γυρολογικό εμπόριο), αφορά περισσότερο από έναν στους δυο τσιγγάνους όπως φαίνεται στον πίνακα 9 όπου το 57% μετακινείται για τη δουλειά του έναντι 43% που δεν είναι αναγκασμένο να μετακινηθεί.

Πίνακας 9: Μετακινείστε για να βρείτε δουλειά;

	Συχνότητα	Ποσοστό %	Valid Percent
Όχι	318	39,8	43,0
Ναι	422	52,8	57,0
Σύνολο	740	92,5	100
Missing	60	7,5	
ΣΥΝΟΛΟ	800	100	

Συγκρίνοντας τις αλλαγές στις εργασιακές συνθήκες των τσιγγάνων και ιδιαίτερα σε ότι αφορά την ανάγκη μετακίνησης διαπιστώνουμε ότι σε σχέση με την αντίστοιχη έρευνα πριν από δεκαπέντε χρόνια, η διαφοροποίηση είναι σημαντική. Στην προηγούμενη έρευνα ήταν αναγκαστική η μετακίνηση για το 28,2% ενώ στη νέα έρευνα μετακινείται το 57% των τσιγγάνων.

Σχετικά με τους λόγους που επικαλούνται οι τσιγγάνοι που μετακινούνται βασική θέση κατέχει η ανάγκη για εύρεση δουλειάς. Η αναγκαιότητα προκύπτει από τους λόγους:

"αφού δεν υπάρχει δουλειά εδώ - για να βρω δουλειά - να βρω κανένα μεροκάματο"

"για εύρεση πελατών"

"για να βρίσκω εμπόρευμα"

"λόγω εποχιακής δουλειάς - σε αγροτικές περιοχές για εποχιακές δουλειές"

"όπου έχει παζάρι , πανηγύρι"

"δεν μπορώ να πουλάω τα προϊόντα μου σε ένα μέρος"

Ορισμένοι από αυτούς που κάνουν εμπόριο και δεν έχουν μόνιμη στέγη επικαλούνται *"τη φύση της δουλειάς"* όπου πρέπει να αναζητούν πελάτες σε συγκεκριμένες περιοχές και για ορισμένο χρόνο, *"ταξιδεύω σε όλη την Ελλάδα για 5-6-7 μέρες κάποιες φορές και για 2-3 μήνες το καλοκαίρι"*.

Εξάλλου και στην αιτιολόγηση της επιλογής του επαγγέλματος αρκετοί από τους τσιγγάνους επικαλέστηκαν ότι τους αρέσει αυτή η δουλειά γιατί ταξιδεύουν και έχουν ανάγκη να γνωρίζουν και να επικοινωνούν με πολύ κόσμο.

Από αυτούς που μετακινούνται και ένα μέρος από άλλους που δεν έχουν δικό τους μαγαζί στην πλειονότητά τους (83,9%) θέλουν να αποκτήσουν δικό τους στέκι, δική τους επιχείρηση, συγκεκριμένο τόπο άσκησης του επαγγέλματός τους. Αυτό σημαίνει ότι θέλουν να ενταχθούν στο οικονομικό σύστημα με τους ίδιους όρους που έχουν εξασφαλίσει οι μη τσιγγάνοι με δεδομένο ότι το κατάστημα θα το ανοίξουν στον αστικό ιστό της πόλης και όχι στον καταυλισμό που δεν προσεγγίζεται, ούτε στις παρυφές των πόλεων γιατί δεν θα υπάρξει πελατεία.

Πίνακας 10: Θα σας ενδιέφερε να έχετε μόνιμο στέκι

	Συχνότητα	Ποσοστό %
όχι	76	16,1
ναι	397	83,9
Σύνολο	473	100
Missing	327	40,9
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Οι λόγοι για την έλλειψη μόνιμων χώρων άσκησης του επαγγέλματός τους είναι πολλοί με βασικό την αδυναμία διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους αφού δεν έχουν γνώσεις αλλά και οι περισσότεροι δεν αισθάνονται ότι έχουν την δυνατότητα και τον τρόπο προσέγγισης των κατάλληλων υπηρεσιών, καθώς και η αρνητική εικόνα που έχουν για αυτές όπως αναφέρθηκε παραπάνω (συχνή εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών από τους υπαλλήλους των δημόσιων υπηρεσιών).

Η εικόνα που διαμορφώνουν με την διαπίστωση των ερωτώμενων "δεν υπάρχουν δουλειές για μας", πιστοποιείται με την απάντηση στο ερώτημα: αλλάζετε συχνά δουλειά;.

Πίνακας 11: Αλλάζετε συχνά δουλειά;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
όχι	342	54,5
ναι	285	45,5
Σύνολο	627	100,0
Missing	173	21,6
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Από το 80% των τσιγγάνων που απάντησαν σε αυτό το ερώτημα το 54,5% δηλώνει ότι δεν αλλάζει συχνά δουλειά και το 45,5% δηλώνει ότι αλλάζει συχνά δουλειά.

Σε περίοδο κρίσης αλλά και σε εργασίες χαμηλού επιπέδου που κάνουν οι τσιγγάνοι η αλλαγή της εργασίας είναι συχνή και στην ερώτηση που τους ζητά να προσδιορίσουν τον αριθμό των εργασιών που έχουν αλλάξει την τελευταία τριετία διαπιστώνουμε ότι πάνω από ένας στους τρεις αλλάζει από 1-3 δουλειές (37,1%) ενώ 4-6 δουλειές αλλάζει σχεδόν ένας στους πέντε τσιγγάνους. από τον πίνακα που ακολουθεί φαίνεται ότι υπάρχουν τσιγγάνοι που έχουν αλλάξει μέχρι και 20 δουλειές την τελευταία τριετία.

Πίνακας 12: Πόσες δουλειές έχετε αλλάξει τελευταία;

Αριθμός εργασιών	Συχνότητα	ποσοστό %
0	128	28,8
1-3	165	37,1
4-6	86	19,2
7-10	48	10,8
11-15	12	2,8
16-20	6	1,3

Σύνολο	445	100
--------	-----	-----

Οι λόγοι που επικαλούνται για την συχνή αλλαγή δουλειάς είναι σχεδόν οι ίδιοι, με σχετική διαφοροποίηση, με αυτούς που επικαλούνται για την μετακίνησή τους προς εύρεση εργασίας.

Συγκεκριμένα μεγάλο μέρος των αλλαγών δουλειάς γίνεται στο εσωτερικό του τομέα απασχόλησής τους όπως:

"απασχολούμαι σε διαφορετικές αγροτικές ασχολίες περιστασιακά"

"αλλάζουμε εμπόρευμα ανάλογα με την εποχή"

"ανάλογα με το είδος εμπορευμάτων , μαναβική, είδη προικός"

"από γυρολόγος έγινα έμπορος ρούχων"

"ίδια είναι η δουλειά. Το εμπόρευμα αλλάζουμε. Ό,τι πουλάμε".

Για τους υπόλοιπους ερωτηθέντες τσιγγάνους ομαδοποιημένοι οι λόγοι που επικαλούνται είναι:

"για βιοποριστικούς λόγους - για καλύτερα - από ανάγκη δεν είναι κάτι σταθερό - από ανάγκες επειδή δεν είχε τίποτα με το ένα, άλλαξα μήπως και έκανα τίποτα με το άλλο - από ανάγκη, για χρήματα - για μεροκάματο"

"για να έχω δουλειά - για οικονομικούς λόγους - για να μπορέσω να ζήσω την οικογένειά μου - γιατί δεν είναι σταθερή η δουλειά που κάνω - δεν έχει πια δουλειά στα ναυπηγεία για αυτό πουλάω μπαλόνια-λουλούδια - δεν υπάρχει κάτι σταθερό, πρέπει να αλλάζω και να ψάχνω - είμαι άνεργος δέκα χρόνια, όπου βρω δουλειά πάω".

"είτε τέλειωναν οι συμβάσεις είτε με απέλυαν - έκλειναν τα μαγαζιά, τα αφεντικά με απέλυσαν, λόγω κρίσης - επειδή δεν πήγαιναν καλά οι δουλειές - έληγε η σύμβαση και με έδιωχναν"

"από ανάγκη"

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στην εργασιακή συμπεριφορά των τσιγγάνων είναι ότι εργάζονται ομαδικά με την έννοια στην εργασία του ενός συμμετέχει είτε όλη η οικογένεια είτε μέλη της οικογένειας. Από την βιβλιογραφία φαίνεται ότι δεν αποτελεί μόνο ελληνικό φαινόμενο αλλά διεθνές που σημαίνει ότι η ομαδική (οικογενειακή εργασία) είναι στην κουλτούρα τους όπου ορισμένη θεωρούν ότι είναι πιο αποδοτική και γίνεται πιο ευχάριστη όσο βαριά, δύσκολη και να είναι.

Κάποιες δουλειές που γίνονται στο σπίτι συνδυάζονται με διασκέδαση καθώς συμμετέχουν συγγενείς και φίλοι, από τον ίδιο χώρο διαμονής, όπου συζητούνται διάφορα θέματα αλλά ανταλλάσσονται και εργασιακές εμπειρίες.

Πίνακας 13: Πόσα μέλη σας βοηθούν στη δουλειά

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Κανένας	295	58,6
Ο/Η σύζυγος	91	18,1
Παιδιά, αγόρι/κορίτσι	47	9,3
Η οικογένεια	70	13,9
Σύνολο	503	100,0
Δεν απάντησαν	297	37,1
ΣΥΝΟΛΟ	800	100,0

Στον παραπάνω πίνακα φαίνεται ότι πάνω από ένας στους δυο (57% , βλ. πίνακα 15) έχει μαζί του στη δουλειά και κάποιο ή κάποια μέλη της οικογένειας. Ο σύζυγος ή η σύζυγος συμμετέχουν σχεδόν καθολικά στην εμπορική δραστηριότητα του άλλου κυρίως στο γυρολογικό εμπόριο. Στην κατηγορία αυτών που δηλώνουν "κανένας" εντάσσονται αυτοί που ψάχνουν για μεροκάματο ή δεν έχουν κάποιο σταθερό επάγγελμα.

Πίνακας 14: Πόσα μέλη της οικογένειας δουλεύουν;

	Συχνότητα	ποσοστό %
0	132	19,1
1	393	57,0
2	118	17,1
3	21	3,0
4	26	3,8
Σύνολο	690	100
Missing	110	13,8
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται ότι 74% των τσιγγάνων έχουν μαζί τους στην δουλειά τους 1-2 μέλη της οικογένειας αποδεικνύοντας την συνεργατική συμπεριφορά στο χώρο της εργασίας. Βέβαια υπάρχει και ένα ποσοστό 19,1% που εργάζεται μόνο του είτε διότι η εργασία το επιβάλλει είτε διότι ανήκει στην κατηγορία αυτών που αναζητούν το καθημερινό μεροκάματο. Όπου όμως υπάρχει συνέχεια στη δουλειά επικρατεί η συλλογική προσπάθεια.

Λόγω της ιεραρχικής δομής της οικογένειας στην οποία αρχηγός είναι ο γηραιότερος, η εργασία αποκτά ομαδικό χαρακτήρα όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Άρα ο ερωτώμενος στην παρούσα έρευνα γνωρίζει και μπορεί να δώσει πληροφορίες και για την επαγγελματική κατάσταση των παιδιών που έχουν ηλικία για δουλειά και μπορούν να ασκήσουν ένα επάγγελμα ή να αναπτύξουν αυτόνομη οικονομική δραστηριότητα.

Από την σχετική ερώτηση φαίνεται ότι δική τους δουλειά έχουν 7,1% των παιδιών ενώ το 43% δεν έχουν κάποια ανεξάρτητη δουλειά ή διαφορετική από του γονέα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις φαίνεται η γυναίκα να έχει διαφορετική εργασία από τον άνδρα ή και αντίστροφα.

Στην ερώτηση πόσα από τα παιδιά βοηθούν στη δουλειά του πατέρα και ταυτόχρονα έχουν δική τους δουλειά οι περισσότεροι 92,9% είτε δεν απαντούν είτε δηλώνουν ότι δεν συμβαίνει αυτό. Ένα μικρό ποσοστό μπορεί να βοηθά τον πατέρα στη δουλειά και ταυτόχρονα να έχει δική του δουλειά γεγονός που επιβεβαιώνει ότι η ανεξαρτητοποίηση στην εργασία δεν αποτελεί προτεραιότητα αλλά είναι βέβαιο ότι

εξαρτάται από τις συνθήκες εύρεσης εργασίας αλλά και την εργασιακή τους συμπεριφορά όπως αυτή υπαγορεύεται, διαχρονικά, από τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες του περιβάλλοντος που δραστηριοποιούνται.

Ένα θέμα το οποίο μας απασχόλησε από την αρχή αυτής της έρευνας ήταν διερεύνηση των συνθηκών απασχόλησης και εργασιακής συμπεριφοράς των τσιγγάνων μέσα σε μια «κοινωνία της γνώσης» που προβάλλει μετά τη συμφωνία της Λισαβόνας η ΕΕ.

Πίνακας 15. Πιστεύεις ότι θα είχες καλύτερη δουλειά με περισσότερα γράμματα;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
σίγουρα όχι	30	3.9
μάλλον όχι	68	8.9
μάλλον ναι	227	29.7
σίγουρα ναι	439	57.5
Σύνολο	764	100
Missing	36	4.5
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Η αναγνώριση της αξίας της γνώσης αλλά και γενικότερα της εκπαίδευσης ως παράγοντα που προσδιορίζει την απασχόληση είναι καθοριστική και στους τσιγγάνους.

Σχεδόν δύο στους τρεις τσιγγάνους αναγνωρίζουν με βεβαιότητα (*σίγουρα ναι*) ότι αν ήξεραν περισσότερα γράμματα θα είχαν καλύτερη δουλειά, ενώ μόλις 12,8% θεωρεί ότι δεν θα είχε καλύτερο εργασιακό παρόν και μέλλον.

Η ανάγκη πιστοποίησης των δεξιοτήτων που επιβάλλεται σταδιακά στην αγορά εργασίας καθιστά αναγκαιότητα την πιστοποίηση των γνώσεων μέσα από εκπαιδευτικές διαδικασίες όπου οι τσιγγάνοι δεν μπορούν να αποδείξουν. Η πιστοποίηση βασικών γνώσεων γίνεται αναγκαία και για δουλειές που στην άσκησή τους δεν χρειάζονται ουσιαστικές γνώσεις αλλά αποτελούν προϋπόθεση για την απόκτηση των μέσων όπως πχ. απαιτείται απολυτήριο δημοτικού για την απόκτηση

διπλώματος οδήγησης για την άσκηση οποιουδήποτε επαγγέλματος που απαιτεί μετακίνηση και μέσο μεταφοράς.

Η άλλη πλευρά της αναγκαιότητας της εκπαίδευσης στην άσκηση του επαγγέλματος είναι δεδομένη και η έλλειψη εκμηδενίζει τις πιθανότητες διεκδίκησης δουλειών που έχουν την ικανότητα αλλά και δυνατότητα να κάνουν. Για παράδειγμα σε όλες τις προσλήψεις που απαιτούνται εξετάσεις αποκλείονται οι τσιγγάνοι καθολικά. Η ιδιαίτερη μεταχείριση αυτών που δεν έχουν τα προσόντα και για κοινωνικούς λόγους ή "άλλους" γίνεται χρήση ποσοστώσεων για ειδικές κατηγορίες πληθυσμού φαίνεται ότι μέχρι σήμερα είτε δεν έχει εφαρμοστεί συστηματικά είτε όταν εφαρμόστηκε για διάφορους λόγους δεν απέδωσε.

Η κατηγορία αυτών που δεν θεωρούν την εκπαίδευση ως αναγκαία στην απασχόλησή τους, με την έννοια ότι δεν αποτελεί πρόβλημα η έλλειψή της στην εύρεση εργασίας, διαμορφώνουν την άποψη αυτή διαπιστώνοντας ότι και αυτοί οι τσιγγάνοι που "ξέρουν γράμματα" έχουν την ίδια επαγγελματική πορεία, αναφέροντας χαρακτηριστικά "και αυτοί που ξέρουν γράμματα πάλι την ίδια δουλειά με εμάς κάνουν ή δεν βρήκαν καλύτερη δουλειά".

Μια από τις συνέπειες της έλλειψης εκπαίδευσης είναι και η άγνοια του τρόπου λειτουργίας των θεσμών και των δημοτικών και δημοσίων υπηρεσιών αλλά και η άγνοια των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών τους στην κοινωνία και απέναντι στο κράτος.

Πίνακας 16: Αν είστε έμπορος έχετε άδεια

	Συχνότητα	ποσοστό%
όχι	225	60,8
ναι	145	39,2
Σύνολο	370	100,0
Missing	430	53,8
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Αυτή η κατάσταση αποτυπώνεται στην περίπτωση της άσκησης της εμπορικής δραστηριότητας όπου στην ερώτηση αν διαθέτουν την αναγκαία άδεια, δηλαδή έχουν

τα νομιμοποιητικά στοιχεία, στην άσκηση του εμπορίου το 60,8%, όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα δεν έχει άδεια. Κατά κανόνα διαθέτουν άδεια αυτοί που έχουν μόνιμο στέκι δουλειάς ή κάνουν γυρολογικό εμπόριο ή κατέχουν θέση στις λαϊκές αγορές.

Όσοι δεν έχουν άδεια επικαλούνται λόγους οικονομικούς, διαδικαστικούς ή άγνοιας. Συγκεκριμένα ορισμένοι λόγοι ομαδοποιημένοι όπως παρουσιάστηκαν από τους ερωτώμενους:

"απαιτούνται έγγραφα και πόροι που δεν έχω στη διάθεσή μου - δε μου δίνουν και δεν έχω λεφτά - δεν έχει χρήματα να πληρώνει - δεν έχω λεφτά για άδεια - δεν έχω τα απαιτούμενα έγγραφα και χρήματα - δεν έχω χρήματα να πληρώσω ούτε το ΤΕΒΕ"

"γιατί δε δίνουν άδεια πλανόδιου εμπόρου - γιατί δε μας δίνουν - δε βγάζει ο δήμος - δε μας δίνουν, λένε ότι έχουν κλείσει οι θέσεις - δεν μου τη χορηγούν - δεν δίνει ο Δήμος, χρειάζονται πολλά δικαιολογητικά"

"δε μας βοηθά το κράτος και οι υπηρεσίες, γιατί δείχνουν μεγάλο ρατσισμό, παλεύουμε πολλά χρόνια για τις άδειες - δεν μας δίνει η Νομαρχία - δεν μας δίνουν οι υπηρεσίες του κράτους - δεν ξέρω που να την βγάλω και αν χρειάζεται - δεν χρειάζεται - πολύ γραφειοκρατία"

Ιδιαίτερα η τελευταία ομάδα απόψεων δικαιολογεί και την αρνητική άποψη των τσιγγάνων για τις δημόσιες υπηρεσίες και το Δήμο αλλά και για την αντιμετώπιση των υπαλλήλων και αστυνομικών αφού «αναγκάζονται» να λειτουργούν παράνομα.

Πίνακας 17: Πως σας αντιμετωπίζουν ως έμπορο

Οι τσιγγάνοι			Οι μη τσιγγάνοι	
	Συχνότητα	Ποσοστό %	Συχνότητα	Ποσοστό %
Εχθρικά	38	10,6	76	20,8
Φιλικά	224	62,6	123	33,7
Αδιάφορα	78	21,8	130	35,6
Κάποιοι Φιλικά κάποιοι εχθρικά	18	5,0	36	9,9
Σύνολο	358	100,0	365	100

Missing	442	55,3	435	54,4
ΣΥΝΟΛΟ	800	100	800	100

Δύο στους τρεις τσιγγάνους εμπόρους θεωρούν ότι οι τσιγγάνοι τους αντιμετωπίζουν φιλικά στην άσκηση του επαγγέλματός τους, ενώ μόλις το 10,6% τους αντιμετωπίζουν εχθρικά. Το ποσοστό αυτό (της αρνητικής στάσης) διπλασιάζεται στην περίπτωση των μη τσιγγάνων (20,8%) όπου ο ανταγωνισμός καθίσταται βασικό κριτήριο συμπεριφοράς δεδομένου ότι η άποψή τους αφορά τους άλλους εμπόρους ή τους εργοδότες και όχι τους πελάτες.

Συνολικά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η αρνητική στάση απέναντι στους τσιγγάνους εμπόρους έχει αυξηθεί σε σχέση με την αντίστοιχη μελέτη του 1999 όπου η αρνητική στάση των μη τσιγγάνων εμπόρων έναντι των τσιγγάνων ήταν 12% και υπερίσχυε η αδιάφορη στάση η οποία σε αυτή τη μελέτη είναι μειωμένη. Επίσης παρατηρείται μια μείωση των αρνητικών στάσεων υπέρ της φιλικής στάσης η οποία από 30% έχει γίνει 33% παρά το γεγονός ότι σε περίοδο οικονομικής κρίσης ο ανταγωνισμός γίνεται σκληρότερος και κάποιος θα ανέμενε η φιλική στάση να έχει μειωθεί. Γενικά το "ισοζύγιο" των συμπεριφορών, των τσιγγάνων και των μη τσιγγάνων, στην εμπορική δραστηριότητα βελτιώνεται υπέρ των τσιγγάνων εμπόρων των οποίων ο ρόλος στην εμπορική δραστηριότητα γίνεται πιο ουσιαστικός με στροφή στη μόνιμη στέγη άσκησης αυτής της δραστηριότητας.

«Μολονότι οι Τσιγγάνοι έχουν βρει τη «θέση» τους σε ένα ευρύτερο πλαίσιο της οικονομίας αρκετές φορές είναι αναγκασμένοι να ελίσσονται, ανάλογα με το είδος και το ύφος της απασχόλησης, άλλοτε προβάλλοντας (ως μουσικοί) και άλλοτε αποκρύπτοντας (ως έμποροι) την εξωτική τους ταυτότητα.» (Okely 1983: The Traveller - Gypsies)

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Η οικονομική κατάσταση των τσιγγάνων προσδιορίζεται τόσο από το εισόδημα το οποίο προκύπτει από την οικονομική τους δραστηριότητα όσο και από τις υπόλοιπες χρηματικές εισροές που προέρχονται από κοινωνικές κυρίως παροχές προς τις τσιγγάνικες οικογένειες.

Όσον αφορά το οικογενειακό εισόδημα των τσιγγάνων είναι δύσκολο να προσδιοριστεί αφού δεν προκύπτει, εκτός εξαιρετικών περιπτώσεων έμμισθης εργασίας, από μια συνεχή και σταθερή πληρωμή με δεδομένο ότι δεν ασκούν συγκεκριμένο σταθερό επάγγελμα, είναι ελεύθεροι επαγγελματίες κάνουν εμπόριο όπου δεν υπάρχει οικονομικά οργανωμένη δομή για τον ημερήσιο ή μηνιαίο απολογισμό της δραστηριότητας και τέλος είναι αμφισβητούμενη η διαδικασία υπολογισμού εκ μέρους τους.

Παρατηρώντας την οικονομική ζωή των τσιγγάνων μέσω αντικειμενικών στοιχείων όπως ο τόπος εγκατάστασης, η μορφή της κατοικίας, τα διαθέσιμα μεταφορικά μέσα ή μη, διαπιστώνουμε μια σημαντική οικονομική διαφοροποίηση την οποία δεν μπορούμε να συγκεκριμενοποιήσουμε ακόμα και μέσω συστηματικής έρευνας αφού υπάρχει μεγάλη αντίσταση σχετικά με τα ατομικά οικονομικά στοιχεία από φόβο ή και δυσπιστία για τη χρήση αυτών των στοιχείων. Παρόμοια διαπίστωση κάνει και η Okely για την περίπτωση των τσιγγάνων της Μ. Βρετανίας. «Υπάρχει μεγάλη διακύμανση στα εισοδήματα των Τσιγγάνων αλλά δεν είναι εφικτό να γίνει συστηματική έρευνα σχετικά, αφενός, εξ αιτίας της μη κανονικότητας των εσόδων τους και, αφετέρου, λόγω της διστακτικότητάς τους να αποκαλύψουν τα πραγματικά τους εισοδήματα ακόμη και σε άλλους Τσιγγάνους.» (Okely 1983: The Traveller - Gypsies)

Η έρευνα, στο πλαίσιο μιας εκτίμησης του επιπέδου εισοδήματος, με όλες τις παραπάνω επιφυλάξεις επιδιώκει να καταγράψει μια εικόνα η οποία προκύπτει από προσωπική εκτίμηση των τσιγγάνων για το εισόδημά τους.

Έτσι στον πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνεται αυτή εικόνα σύμφωνα με την απάντηση των αρχηγών των οικογενειών στη σχετική ερώτηση.

Πίνακας 18: Εισόδημα της οικογένειας

	Συχνότητα	ποσοστό %
Μέχρι 500 ευρώ	200	26,1
500-1000	111	14,5
1001-1500	30	3,9
1501-2000	22	2,9

2000 και άνω	42	5,5
δεν μπορώ να υπολογίσω	130	17,0
δεν είναι σταθερό	230	30,1
Σύνολο	765	100,0
Missing	35	4,4
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Επιβεβαιώνεται από αυτόν τον πίνακα ότι σχεδόν ένας στους δυο δεν μπορεί να υπολογίσει το μηνιαίο εισόδημα είτε γιατί δεν είναι σταθερό είτε για άλλο λόγο που δεν προσδιορίζεται αλλά σε συνδυασμό με το είδος της απασχόλησης που δηλώνουν, *ότι προκύψει, αναζητούμε το μεροκάματο, δεν έχω σταθερή δουλειά* είναι δικαιολογημένη μια τέτοια απάντηση.

Από αυτούς που δηλώνουν το μηνιαίο τους εισόδημα, λίγο πάνω από ένας στους τέσσερις (26,1%) δηλώνει από 1-500 ευρώ και το 14,5% δηλώνει από 500-1000 ευρώ το μήνα, το οποίο είναι κάτω από το όριο της φτώχειας αν υπολογίσουμε το μέγεθος της οικογένειας.

Το μικρό ποσοστό των οικογενειών που δηλώνουν ένα ικανοποιητικό εισόδημα πάνω από 2.000 είναι οι έμποροι και οι γυρολόγοι σε ποσοστό 5,5% που αποτελούν μικρό μέρος της αντίστοιχης ομάδας που δραστηριοποιείται σ' αυτόν τον τομέα.

Μεταξύ 1.000 και 2.000 ευρώ που πάλι είναι έμποροι ή επιχειρηματίες - καταστηματάρχες δηλώνει το 6,8% των τσιγγάνων.

Γενικά το επίπεδο του εισοδήματός τους οδηγεί την πλειονότητά τους στην εξαθλίωση αν συνυπολογίσουμε ότι πέραν της έλλειψης του εισοδήματος δεν υπάρχει και κοινωνική ασφάλιση που να τους εξασφαλίζει αξιοπρεπή διαβίωση.

Αυτό επιβεβαιώνεται από την κατάσταση που επικρατεί στο επίπεδο της κοινωνικής ασφάλισης των τσιγγάνων αλλά και στις σχεδόν ανύπαρκτες κοινωνικές παροχές.

Πίνακας 19: Έχετε ασφάλιση;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Όχι	144	18,3

ΙΚΑ	94	12,0
ΟΓΑ	50	6,4
ΠΡΟΝΟΙΑ	419	53,4
ΤΕΒΕ	54	6,9
Άλλο	24	3,1
Total	785	100,0
Missing	15	1,9
Total	800	100

Ένας στους πέντε τσιγγάνους δεν είναι πουθενά ασφαλισμένος ενώ το 53,4% καλύπτεται από την πρόνοια της οποίας οι παροχές είναι περιορισμένες και λόγω της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Ένας μικρός αριθμός είναι ασφαλισμένος στο ΤΕΒΕ και το ΙΚΑ σε ποσοστό το οποίο είναι δυσανάλογο αυτού που θα έπρεπε να είναι, εφόσον μεγάλο ποσοστό, όπως αναφέρθηκε στην έρευνα, δηλώνει ότι ασκεί εμπορική δραστηριότητα σε οποιαδήποτε μορφή. Η μη ασφάλιση των τσιγγάνων είναι απόρροια άγνοιας των υποχρεώσεων, μη διευκόλυνσης των αρχών και μη νομιμοποίησης της επαγγελματικής τους δραστηριότητας που συνεπάγεται και μη δυνατότητα ασφάλισης στον αντίστοιχο φορέα κοινωνικής ασφάλισης.

Πίνακας 20: Παίρνετε κάποιο επίδομα;

	Συχνότητα	Ποσοστό%
Όχι	359	47,5
Ναι	396	52,5
Σύνολο	755	100,0
Missing	45	5,6
ΣΥΝΟΛΟ	800	100

Η κατάσταση στον εργασιακό χώρο και συνεπώς οι επιπτώσεις στον ασφαλιστικό τομέα αναγκάζει την πολιτεία στην παροχή επιδομάτων μέσα σε ένα πλαίσιο το οποίο δεν εξασφαλίζει και την νομιμότητα των παροχών με αποτέλεσμα να μην καλύπτονται οι ανάγκες αλλά ταυτόχρονα να διαπιστώνεται μια εκτεταμένη σπατάλη πόρων.

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται ότι ένας στους δυο τσιγγάνους παίρνει κάποιο επίδομα το οποίο αφορά κυρίως τη στήριξη της οικογένειας μέσω των επιδομάτων πολυτέκνων για να εξασφαλίζουν τουλάχιστον τα στοιχειώδη για να επιβιώσουν. Τα επιδόματα αυτά είναι τόσο χαμηλά που δεν θα έπρεπε να αναφέρονται αφού δηλώνουν το επίδομα για τα παιδιά που πηγαίνουν στο σχολείο το οποίο είναι λιγότερο από 1 ευρώ την ημέρα και το οποίο πολλοί δεν το εισπράττουν για διάφορους λόγους (πχ. Δεν πληρούν τις προϋποθέσεις γιατί τα παιδιά δεν παρακολουθούν ανελλιπώς το σχολείο).

Πίνακας 21: Άλλο Επίδομα

	Συχνότητα	ποσοστό %
Ανεργίας	22	5,0
Αναπηρίας	69	15,8
Παιδιών	347	79,2
Άλλο (Επίδομα σχολείου, κλπ)	87	19,9
Σύνολο	438	100

Τέλος, ζητήθηκε από τους αρχηγούς των οικογενειών να εκτιμήσουν το βιοτικό τους επίπεδο και πόσο είναι ικανοποιημένοι από αυτό.

Πίνακας 22: Βιοτικό Επίπεδο

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Πολύ δύσκολα	394	49,7
Δύσκολα	278	35,1
Τα βγάζω πέρα	97	12,2
Άνετο	23	2,9
Total	792	100,0
Missing	8	1

Total	800	100
-------	-----	-----

Όπως είναι αναμενόμενο στη βάση αυτών που περιγράφηκαν παραπάνω η εικόνα είναι άκρως αρνητική και δείχνουν την απογοήτευση των τσιγγάνων για τη ζωή τους, το παρόν και το μέλλον τους όπως εκφράστηκε σε σχετικές ερωτήσεις παραπάνω. Το 85% έχουν αρνητική εικόνα για το βιοτικό τους επίπεδο. Αντίθετα το 15% έχουν σχετικά θετική εικόνα με μόνο το 2,9% να δηλώνουν ότι ζουν άνετα και είναι οι έμποροι καταστηματαρχές.

Αντί επιλόγου,

παραθέτω απόσπασμα από το έργο της Judith Okely που θεωρώ ότι συμπυκνώνει τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων και το ρόλο και τη θέση τους στη ζωή των «μπαλαμών», τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και ευρύτερα στην Ευρώπη.

«Η ιστορία των Τσιγγάνων είναι, ακόμη, μια ιστορία άρνησής τους να προλεταριοποιηθούν. Δύσκολα ανέχονται τις οριοθετήσεις και τις απαγορεύσεις μιας συστηματικής δουλειάς. Μάλιστα υπάρχει ένα αίσθημα ντροπής που σχετίζεται με την εξαρτημένη εργασία.

Η αυτόαπασχόληση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την τσιγγάνικη ταυτότητα. Οι Τσιγγάνοι ανακοινώνουν περήφανα: «Πάντα εργαζόμουν για τον εαυτό μου». Η αυτοαπασχόληση δεν τους δίνει απλά μια αίσθηση μεγαλύτερης ανεξαρτησίας αλλά τους δίνει μια ευελιξία στην επιλογή ασχολίας τη συγκεκριμένη στιγμή και για μια ευρεία χρονική περίοδο. Ένα καθορισμένο ωράριο και η υποχρεωτική φυσική παρουσία καθημερινά περιορίζουν τις ευκαιρίες για εναλλακτικές οικονομικές δραστηριότητες που μπορεί να εμφανιστούν είτε στο χρονικό πλαίσιο μιας μέρας είτε ολόκληρου του έτους.

Η οικονομία των Τσιγγάνων μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ως τμήμα μιας «άτυπης οικονομίας» στο πλαίσιο ενός προηγμένου καπιταλισμού.

Πολλές από τις ασχολίες των Τσιγγάνων συνεισφέρουν σημαντικά στις μόνιμα εγκατεστημένες κοινωνίες. Η ευελιξία τους αποτελεί το συγκριτικό τους πλεονέκτημα.

Αποφεύγοντας τη μόνιμη μισθωτή εργασία σε έναν οργανισμό έξω από την οικογένεια, παραμένουν έξω από τη δομή της δουλειάς όπου κυριαρχούν ο καταμερισμός της εργασίας με οριοθετημένο έργο, η πειθαρχία και η μακροχρόνια ειδίκευση. Οι περισσότεροι είναι ανεκπαιδευτοι και αναλφάβητοι όμως αυτή η

έλλειψη εξειδίκευσης και εκπαίδευσης στα πλαίσια των προτεραιοτήτων της κυρίαρχης κοινωνίας είναι η μεγάλη τους δύναμη, καθώς η ειδική τους ικανότητα έγκειται στις πολλαπλές απασχολήσεις κατά περιόδους.» (Okely 1983: The Traveller - Gypsies).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ